

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za fonetiku

Evgenia Chernysheva

USPOREDNA FONETIKA HRVATSKOG I RUSKOG JEZIKA

Diplomski rad

Zagreb, rujan 2018.

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za fonetiku

Evgenia Chernysheva

USPOREDNA FONETIKA HRVATSKOG I RUSKOG JEZIKA

Diplomski rad

Mentorica: dr. sc. Vesna Mildner, red. prof.

Zagreb, rujan 2018.

PODACI O AUTORU

Ime i prezime: Evgenia Chernysheva

Datum i mjesto rođenja: 24. 07. 1986., Tiraspol, Moldavija

Studijske grupe i godina upisa: Rusistika / Fonetika, 2012.

Lokalni matični broj studenta: 308301

PODACI O RADU

Naslov rada na hrvatskom jeziku: Usporedna fonetika hrvatskog i ruskog jezika

Naslov rada na engleskom jeziku: Comparative phonetics of Croatian and Russian languages

Broj stranica: 55

Broj priloga: 1

Datum predaje rada: 22.09.2018.

Sastav povjerenstva koje je rad ocijenilo i pred kojim je rad obranjen:

1. doc. dr. sc. Diana Tomić
2. doc. dr. sc. Arnalda Dobrić
3. prof. dr. sc. Vesna Mildner

Datum obrane rada: 27.09.2018.

Broj ECTS bodova: 15

Ocjena:

Potpis članova povjerenstva:

1. -----

2. -----

3. -----

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOG RADA

Ovim potvrđujem da sam osobno napisala diplomski rad pod naslovom

Usporedna fonetika hrvatskog i ruskog jezika

i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, podaci ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni članci i sl.) u radu su jasno označeni kao takvi te su navedeni u popisu literature.

Evgenia Chernysheva

Zagreb, rujan 2018.

SADRŽAJ

Uvod.....	1
1. Fonetika, samoglasnički i suglasnički sustavi ruskog i hrvatskog jezika.....	3
1.1. Fonetika kao predmet.....	3
1.2. Fonem kao jedinica fonetike.....	4
1.3. Samoglasnici ruskog i hrvatskog jezika.....	5
1.4. Suglasnici ruskog i hrvatskog jezika.....	9
1.5. Prozodija u ruskom i hrvatskom jeziku.....	16
2. Glasovne promjene i njihovo utjecanje na rezultate svladavanja stranim jezikom.....	19
2.1. Glasovne promjene.....	19
2.2. Glasovne promjene u hrvatskom jeziku.....	19
2.3. Glasovne promjene u ruskom jeziku.....	21
2.4. Redukcija glasova u ruskom jeziku kao jedna od najvažnijih promjena.....	24
3. Teorija verbotonalnog sistema Petra Guberine.....	26
3.1. Važnost pokreta.....	27
3.2. Optimala u verbotonalnom sistemu.....	29
3.3. Aparat VERBOTON G30LP (SUVAG Lingua)	33
3.4. Ovladavanje stranim jezikom.....	35
4. Fonetska korekcija izgovora ruskih riječi kod govornika hrvatskog jezika.....	37
4.1. Tijek fonetske korekcije izgovora.....	38
Zaključak.....	43
Literatura.....	44
Prilog.....	45
Sažetak.....	49
Summary.....	50

UVOD

Poznavanje stranih jezika od pamtivijeka se iznimno cijeni; ono je oduvijek bilo dijelom opće kulture i svojevrsnim mjerilom čovjekovog obrazovanja.

Novije doba donijelo je sa sobom povezanost različitih zemalja svijeta ponajprije na ekonomskom i političkom planu, što je kao posljedicu imalo i procvat institucionalnog učenja stranih jezika, bilo u okviru obaveznog obrazovanja ili onog dodatnog, u jezičnim institutima i školama stranih jezika. Posljednjih se godina broj stranih jezika koji se uče u Hrvatskoj povećava pa više nije nimalo neobično upisati se na tečaj kineskog, ruskog, arapskog ili turskog. Široka lepeza jezika koje je moguće učiti donijela je sa sobom i razne promjene na metodičkom i didaktičkom planu, gotovo uvijek stavljajući naglasak na komunikacijske kompetencije, koje su danas bez sumnje glavni razlog zbog kojeg se jezici uče.

U strukturi svakog jezika, uključujući sve njegove razine, slojeve i stilove, odražava se pogled na svijet i život zajednice koja se njime koristi. Različita područja jezika, naročito u usporedbi s drugim genetski srodnim ili povijesno-zemljopisno bliskim jezicima, mogu nam predložiti tijek povijesti i razvoja pripadajuće zajednice.

Naročito u suvremeno doba, kada je razmjena informacija i dobara uvelike olakšana i ubrzana naprema prošlim vremenima. U svakodnevnom životu i komunikaciji govornici jednog jezika često dolaze u kontakt s govornicima drugog jezika, a jezični i kulturni kontakti ostavljaju tragove u svakome od jezika sudionika. Zbog toga je jezične kontakte nužno sagledavati kroz društvenu prizmu, a njihove rezultate analizirati ne oslanjajući se isključivo na jezične elemente. U ovome je radu riječ o fonetskim i prozodijskim razlikama dvaju srodnih, ali zemljopisno dosta dalekih slavenskih jezika – hrvatskog i ruskog.

Ono što je, međutim, i dalje ostalo u drugom planu i čemu se pri učenju jezika ne posvećuje gotovo nikakva pažnja je izgovor. Pitanje pravilnog izgovora većina će najčešće prokomentirati kao nešto nevažno, nešto što je posve suvišno dok god nije narušeno razumijevanje izgovorenog. Nažalost, takav stav nemaju samo učenici stranih jezika, već često i njihovi nastavnici, koji su i sami nekada bili učenici i pohađali nastavu stranih jezika na kojima je izgovor tretiran kao sasvim marginalan element.

Predmet ovog rada upravo je usporedba fonetike ruskog i hrvatskog jezika i fonetska korekcija izgovora ruskog jezika kod hrvatskih govornika na temelju grešaka, temeljenih na različitosti fonetskih sustava dvaju jezika.

Rad je podijeljen u dva osnovna dijela: teorijski i istraživački. U teorijskom dijelu bit će riječi o fonetskom i fonološkom sustavu ruskog i hrvatskog jezika, prozodiji i glasovnim promjenama: bit će opisani glasovni sustavi ruskog i hrvatskog jezika, s posebnim naglaskom na razlike koje između njih postoje, dok će na kraju biti riječi o ovladavanju stranim jezikom, odnosno o nekim najnovijim spoznajama iz tog područja. U istraživačkom dijelu rada bit će detaljno opisana verbotonalna metoda akademika Petra Guberine i fonetska korekcija izgovora ruskih palataliziranih okluziva kod govornika čiji je materinski jezik hrvatski, koja je izvedena prema unaprijed smišljenom planu i materijalima napravljenim poštujući postavke opisane verbotonalne metode.

Cilj ovog rada je sistematizirati dva fonološka sustava, usporediti glasovne promijene i testirati uspješnost fonetske korekcije izgovora na primjeru ispitanika kod kojeg je detektirana pogreška u izgovoru ruskih palataliziranih okluziva uz očekivanje da će korekcija prema postavkama verbotonalne metode Petra Guberine polučiti pozitivne rezultate.

Metode koje su korištene u ovome radu i istraživanju jesu: opisno-analitička metoda pri istraživanju, izlaganju i analizi relevantne stručne literature povezane s kontaktološkim jezičnim temama; istraživačko-analitička metoda pri istraživanju i izdvajanju materijala koji nalazimo najinformativnijim i najkorisnijim za ovaj konkretan rad; komparacijska metoda koja se upotrebljena pri usporedbi dobivenih rezultata istraživanja.

1. FONETIKA, SAMOGLASNIČKI I SUGLASNIČKI SUSTAVI RUSKOG I HRVATSKOG JEZIKA

1.1. FONETIKA KAO PREDMET

Fonetika je zasebna grana jezikoslovlja (lingvistike). Podaci do kojih dolazi fonetika predstavljaju materijal kojim se bavi lingvistika. Ako se lingvistika definira kao znanstvena disciplina koje se bavi jezikom, onda se fonetika definira kao disciplina lingvistike koja se bavi artikuliranim glasovima, njihovim kombinacijama i vezama, materijalizacijom u govornome činu, glasovnim sustavom jezika (Богомазов, 1999.).

Riječ „zvuk“ (звук) u ruskom jeziku označava i ono što čujemo i ono što izgovaramo. Ono što čujemo nazivamo akustičkim (perceptivnim svojstvima), a ono što izgovaramo – artikulacijskim svojstvima (Щерба, 1983.). U hrvatskom se jeziku akustički aspekt naziva glas, a artikulacijski – glasnik (Škarić, 1991.).

Predmet zanimanja lingvistike jest jezik, a predmet i objekt analize fonetike predstavlja fonem. Fonem se definira kao najmanja jedinica jezika koja nema svoje značenje.

Alofon se definira kao ostvaraj fonema u govoru – kao pozicijski uvjetovana inačica fonema, ostvarena u govornome činu.

Fonetika se dijeli na opću fonetiku i fonetiku pojedinog jezika.

Opća fonetika razmatra podatke kao artikulacijska (ljudski organizam, produkcija zvukova i glasova unutar organizma), akustička (repciju zvučnih valova instrumentima) i perceptivna (ljudski slušni aparat, prijelaz zvučnih valova u artikulirani glas – mozgom i govornim aparatom).

Fonetika pojedinoga jezika dijeli se na opisnu i historijsku (Валгина и др., 2002.).

Opisna fonetika proučava pravila upotrebe glasovnih jedinica u govoru i na dodiru morfema ili riječi. Ona može biti dijakronijska i sinkronijska.

Opća se fonetika bavi općim pravilima i zakonitostima ljudskog govora – opisuje foneme, slogove, naglasak, tipove naglasaka, intonaciju govora, tj. akustička svojstva glasa – opisuje automatizirani govor.

Historijska se fonetika dalje dijeli na dijakronijsku i sinkronijsku – na osnovi vremenskog aspekta proučavanja jezika. Dijakronijska fonetika opisuje zakonite promjene kroz vrijeme, a sinkronijska – određeno stanje jezika.

Svaki se glas definira postojanjem ili nepostojanjem određenog svojstva. Glasovi se dijele na samoglasnike i suglasnike na osnovi postojanja ili nepostojanja tona i zato je prvo

njihovo svojstvo vokalnost. Nepostojanje tona definira se šumnošću. Kompaktnost označava koncentraciju glasovne energije i pomiješanost tonova. S druge strane glasovna energija može biti i nekompaktna, difuzna stoga postoji i svojstvo difuznosti.

Gravisnost ponovo označava koncentraciju, ali u području dubokoga spektra. Nazalnost označava nosni prizvuk glasova, koji se ostvaruje otvorenošću nosne šupljine. Dugotrajnost zvuka se ostvaruje slobodnim protokom zračne struje u usnoj šupljini. Zvučnost je rezultat rada glasnica, njihova treperenja. Stridentnost se označava turbulencijom, šumom, trenjem zračne struje u zatvorima usne šupljine. Napetost je rezultat napetosti mišića organa govornog aparata (Čelić, 2014.; Виноградов, 1971.).

1.2. FONEM KAO JEDINICA FONETIKE

Fonem je jedinica, element jezika, koji postoji u svijesti izgovornog govornika. Konkretno fonem se definira kao najmanja glasovna jedinica koja nema značenja, ali može utjecati na značenje riječi u čijem je sastavu (Виноградов, 1971.).

Fonem postoji u svijesti govornika jezika, a ostvaruje se u govornome činu ostvaruje se kao alofon, inačica, varijanta uvjetovana različitim faktorima – fiziološkim i akustičkim (spol govornika, stanje govornog aparata, opće zdravstveno stanje itd.)

U ruskom jeziku postoji 36 suglasnika i 6 samoglasnika, u hrvatskom – 25 suglasnika i 5 samoglasnika.

Dijeljenje na samoglasnike i suglasnike se provodi prema postojanju količine tona u odnosu na količinu šuma u tvorbi glasa (Čelić, 2014.; Валгина и др., 2002.). Samoglasnici su zapravo čisti glas različito obojen promjenljivim volumenom i oblikom usne šupljine, uz sudjelovanje i nosne šupljine ili bez nje.

Podjela glasova jezika prema udjelu tona i šuma jest jedna od četiriju karakteristika koje definiraju tvorbu glasova ruskog jezika. Ostali principi razdiobe glasova osim udjela tona i šuma su razdioba prema mjestu tvorbe, prema načinu tvorbe i prema palataliziranosti kao dopunskoj artikulaciji.

U usporedbi s hrvatskim jezikom, u ruskom jeziku suglasnik ne može biti nositeljem sloga, tj. slogotvornim.

Samo su samoglasnici nositelji sloga (/a/, /e/, /i/, /o/, /u/, /y/).

U hrvatskom jeziku i fonem /r/ je nositelj sloga (slogotvorno r), zahvaljujući posuđenicama može se govoriti o fonemu /l/ kao nositelju sloga (artikl, bicikl, fascikl).

1.3. SAMOGLASNICI RUSKOG I HRVATSKOG JEZIKA

Ljudsko uho čuje zvuk ali i razliku između izgovorenih artikuliranih glasova.

Ono razgraničava melodiku unutar glasa i odvaja ton od šuma.

U zapadnoeuropskoj tradiciji pisanja, gramatika (još od antike) ustaljena je podjela glasova na vokale i konsonante.

Nazivi glasova to potvrđuju: nazivi konsonanata i vokala u slavenskoj tradiciji – ovdje ruskoj i hrvatskoj, prevedeni su doslovno kao kalkovi: *soglasnye* i *glasnye*, tj. suglasnici i samoglasnici (Jelaska, 2004.; Богомазов, 1999.).

Samoglasnike možemo izgovoriti bez pomoći drugoga glasa/poluzvuka. Oni su nositelji sloga. Slog koji završava na samoglasnik naziva se otvorenim, a onaj koji završava na suglasnik – zatvorenim.

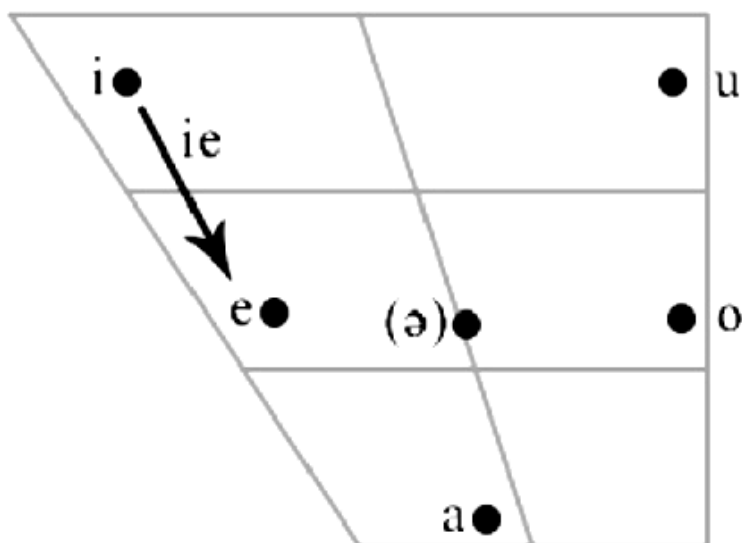
Naglašeni samoglasnici ostvaruju sve artikulacijsko-akustičke značajke, no u nenaglašenom položaju, oni se u mnogim jezicima, pa tako i u ruskom krate i mogu promijeniti svoje osnovno svojstvo (Аванесов, 1956.).

Tvorba samoglasnika predočava se shemom usne šupljine i jezika u profilu.

Ta se shema naziva trokutom samoglasnika, odnosno samoglasničkim ili vokalskim trokutom (ili trapezom).

Trokut se predočava u obrnutom položaju, vrhom prema dolje i opisuje kretanje jezika unutar usne šupljine.

Radi se o shematskom prikazu presjeka ljudske usne šupljine.

Slika 1. Vokalski trapez hrvatskog jezika (Landau et al., 1999.)

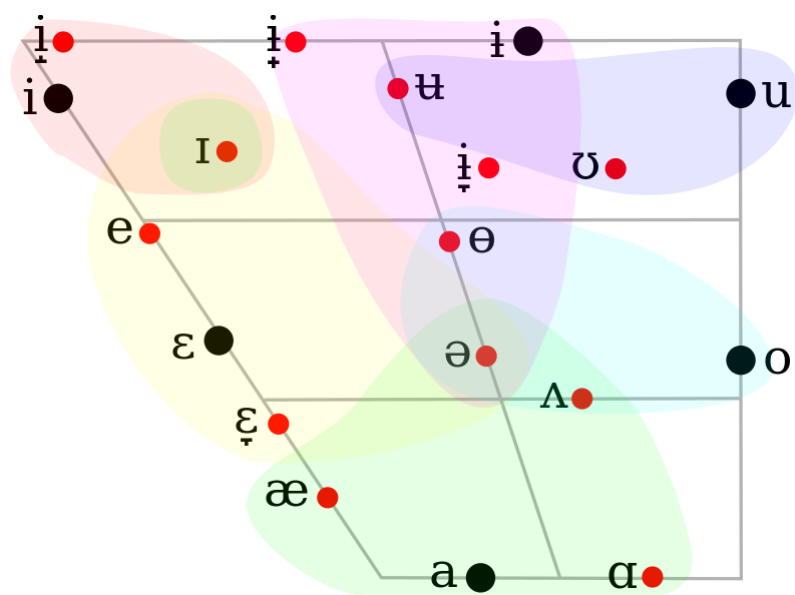
Samoglasnički sustav standardnog hrvatskog jezika sadrži tek pet samoglasnika, i u njihovoj tvorbi sudjeluje manje kriterija. U tri su skupine podijeljeni samoglasnici s obzirom na okomit položaj jezika i otvorenost usne šupljine: visoki ili najzatvoreniji (/i/, /u/), srednji ili samoglasnici srednjeg otvora (/e/, /o/) i niski ili najotvoreniji (/a/).

Također u tri skupine dijele se samoglasnici s obzirom na vodoravan položaj jezika, odnosno prema tome hoće li se pri tvorbi glasova jezik pomicati naprijed, prema tvrdom nepcu (/i/, /e/), natrag prema mekom nepcu (/o/, /u/) ili će stajati u neutralnoj poziciji (/a/). O sudjelovanju usana u tvorbi ili labijaliziranosti možemo govoriti samo kad je riječ o fonemima /o/ i /u/. (Čelić, 2014.). U samoglasnički trokut (slika 1.) obično se upisuju još dva elementa: šva /ə/ i dvoglasnik /ie/ iako.

Fonem /ə/ (šva) ostvaruje se najčešće uz konsonant kao popratni glas (p – /pə/, [pə]) i također se samo zagradno navodi kao dio vokalskoga sustava hrvatskoga jezika (Landau i sur., 1999).

Fonem /ie/ je dvoglasnik čija artikulacija počinje na prednjem visokom mjestu da bi se pomaknula prema prednjem srednjem mjestu. Pitanje je li ovaj dvoglasnik slijed fonema ili fonem, kao i treba li stajati unutar samoglasničkog trokuta, odavna je predmet rasprava među jezikoslovcima (Jelaska, 2004.). Svi samoglasnici u hrvatskom jeziku mogu biti dugi i kratki, ali je dužina (uz silinu i ton) obilježje naglašenog sloga u riječi (za razliku od nenaglašenog koji je kratak) ili zanaglasne dužine.

Usporedimo li shemu ruskih samoglasnika (slika 2.) sa shemom samoglasničkih fonema u hrvatskom jeziku, vidimo da u njemu nema fonema /y/ /alofona [ɨ].

Slika 2. Vokalski trapez ruskog jezika (Jones & Trofimov, 1923.)
 Crne točke – osnovni samoglasnici, crvene – alofoni ruskog jezika (naglašeni i nenaglašeni).

Fonetičari i fonolozi u predsovjetskoj, sovjetskoj i suvremenoj lingvistici još se nisu dogovorili o statusu glasa y.

Osnovni oponenti koji su razvili svoje teze jesu tzv. Moskovska fonološka škola (MFŠ) i Lenjingradska (Peterburška, Ščerbovska) fonološka škola (LFŠ).

MFŠ, koju čine, od najpoznatijih, R. I. Avanesov, P. S. Kuznecov, M. V. Panov i A.

A. Reformatskij, razvila je ove teze vezane uz pitanje alofona [y]:

- fonem je element morfema;
- fonem je neautonoman;
- alternacije glasa (divergenti = glasovi istoga porijekla, čije razlike ovise o položaju u sklopu morfema), uvjetovane položajem, pripadaju jednoj glasovnoj jedinici.

Sve te alternacije predstavljaju dio jednoga morfema (Щерба, 1983.).

Glavni predstavnici LFŠ u prošlosti bili su: L. Ščerba, L. R. Zinder, M. I. Matusevič i E.

D. Polivanov a kasnije L. L. Bulanin (Щерба, 1983.; Зиндер, 2007.).

Osnovne teze LFŠ su slijedeće:

- fonem je autonomna glasovna jedinica;
- fonem se određuje u suodnosu s drugim sličnim jedinicama;
- fonem postoji neovisno o morfemu.

Ako fonem smatramo autonomnom glasovnom jedinicom i ako on postoji neovisno o morfemu, glas [y] možemo definirati kao fonem /y/, osviješten kod govornika ruskog jezika.

MFŠ fonem uvjetuje njegovim položajem u sustavu morfema, kao pozicijski uvjetovanu inačicu, pri čemu je glas [y] inačica fonema /i/, tj. alofon [y].

Radi se samo o fonološkoj opreci, uvjetovanom položajem glasa u morfemu.

Takva se teza MFŠ temelji na načelu Boudouina de Courtenaya i njegovoj definiciji glasa /i/ kao promjenjivog, tzv. *i mutabile* (Куртене Б. де, 1881.).

U samoglasničkom trokutu navodi se podjela samoglasnika prema vodoravnom i okomitom kretanju jezika unutar usta.

Podjela prema horizontali označava vodoravno kretanje jezika u smjeru naprijed natrag, a podjela prema vertikali – okomito kretanje u smjeru gore-dolje.

U vodoravnom smjeru jezik dolazi do određenog mjesta gdje se oblikuje glas. Jezik se usmjerava prema tvrdom nepcu.

U samoglasničkom trokutu govorimo o redu, stupnju uzdignuća.

Red (mjesto) može biti: prednji, srednji i stražnji. Samoglasnici su prednjeg reda ruskog jezika (*prednji*) su /i/, /e/. Samoglasnici su srednjeg reda, *srednji*: /y/, /a/. Samoglasnici su stražnjeg reda, *stražnji*: /u/, /o/.

Prema uzdignutosti, samoglasnici se dijele na visoke, srednje i niske glasove, odnosno na zatvorene, srednje i otvorene glasove. Visoki ili zatvoreni glasovi su: /i/, /y/, /u/.

Srednji samoglasnici su: /e/, /o/; niski ili otvoreni je samoglasnik /a/.

Samoglasnički trokut označava sustav naglašanih samoglasnika (koji ne podliježu pravilima redukcije).

Svojtvo ruskih fonema jest i *labijalizacija*. Među labijalizirane foneme ruskog jezika ubrajamo /o/ i /u/.

Samoglasnik /u/ visok je (zatvoren) i stražnji fonem. Samoglasnik /o/ stražnji je i srednji fonem. Oba se još i labijaliziraju (Щерба, 1983.).

Labijalizacija se definira kao dopunska modifikacija osnovnog glasa sudjelovanjem usana – njihova zaokruživanja /o/ ili pućenja /u/.

U svim istočnoslavenskim jezicima, pa tako i u ruskom jeziku, kao zakonita jezična pojava postoji i tzv. *punoglasje*.

Kako je već napomenuto, u ruskom jeziku samo suglasnici mogu biti nositelji sloga. U hrvatskom to mogu biti suglasnici /r/ i /l/.

Za razliku od hrvatskih riječi s jednim samoglasnikom iza /r/ ili /l/, u ruskim istoznačnim riječima postoji još jedan samoglasnik, ispred suglasnika, usp. город /gorod/ – grad, золото /zoloto/ – zlato (Щерба, 1983.).

Još je jedna značajka ruskog jezika nepostojani samoglasnici /e/ i /o/.

Izvorno, navedeni samoglasnici nisu postojali u sastavu riječi, već su u zatvorenom slogu, u nominativu jednine, zamijenili praslavenske reducirane /ъ/ i /ь/.

U zavisnim padežima nepostojani glasovi nestaju zbog otvorenosti sloga – v. primjere *kosec, kosca, ogonj, ognja*.

U hrvatskom su oba glasa prešla u *nepostojano /a/*, dok je u kajkavskom samo /ъ/ prešlo u /a/, a na mjestu /ь/ stoji /e/ kao i u ruskom jeziku, v. primjere: *kolec, kolca; tanec, tanca; ranec, ranca*; ili prezimena *Belostanec, Belostanca; Gubec, Gubca* (Čelić, 2014.).

1.4. SUGLASNICI RUSKOG I HRVATSKOG JEZIKA

Odredivši najprije samoglasnike kao glasove bez udjela šuma, suglasnici su određeni kao glasove koji ne postoje bez udjela šuma. *Suglasnici* ili *konsonanti* jezični su glasovi koji se teško izgovaraju bez potpore prethodnoga ili idućeg vokala (odatile im i ime). Konsonante uvijek tvori šum (neperiodična vibracija), bilo sam za sebe (*bezvučni* konsonanti) bilo popraćen periodičkim treperenjem glasnica (*zvučni* konsonanti) (Валгина и др, 2002.).

Šum u tvorbi suglasnika posljedica je postojanja prepreke zračnoj struji u govornom aparatu pri njihovoj artikulaciji.

Prepreke zračnoj struji oblikuju se organima ljudskog govornog aparata. Ovisno o trajanju prepreke oblikuju se glasovi različitoga intervala. Zato se suglasnici dijele prema slijedećim kriterijima (Škarić, 1991.):

- prema udjelu tona i šuma;
- prema mjestu tvorbe šuma;
- prema načinu tvorbe šuma;
- prema palataliziranosti/nepalataliziranosti glasova.

Kako bi se što bolje mogle uočiti konkretne razlike između ruskog i hrvatskog glasovnog sustava, u nastavku se nalaze tablice s konsonantima oba jezika.

Tablica 1. Suglasnici ruskog jezika (Avanesov, 1956.)

RUSKI JEZIK		Bilabijalni	Labiodentalni	Dentalno-alveolarni	Postalveolarni	Palatalni	Velarni
Nazali	tvrdi	m	[m]	n			
	meki	mʲ		nʲ			
Okuzivi	tvrdi	p b		t d			k g
	meki	pʲ bʲ		tʲ dʲ			kʲ gʲ
Afrikate	tvrdi			ts [dʒ]			
	meki				ʦ [dʒ]		
Frikativi	tvrdi		f v	s z	ʃ ʒ		x [χ]
	meki		fʲ vʲ	sʲ zʲ	e: [ʒ:]		xʲ
Vibrant	tvrdi			r			
	meki			rʲ			
Aproksimanti	tvrdi			l			
	meki			lʲ		j	

Tablica 2. Suglasnici hrvatskog jezika (Landau et al., 1999.)

HRVATSKI STANDARDN I	Dvousnen i	Zubno -usneni	Zubn i	Alveolarn i	Postalveolarn i	Palataln i	Velarn i
Okuzivi	p b		t d				k g
Afrikate			ts		ʧ ʤ	ʦ ʣ	
Nazali	m			n		ɲ	
Frikativi		f	s z		ʃ ʒ		x
Vibranti				r			
Približnici		ʋ				j	
Laterali				l		ʎ	

Definiranje samoglasnika kao čistih glasova ne znači da su suglasnici u potpunosti šumovi (ako izuzmemo bezvučne). No količina tona kod suglasnika je manja nego kod samoglasnika.

Količina tona kod suglasnika je nejednaka: neki suglasnici imaju više tona nego šuma (zvonačnici, sonanti), neki imaju više šuma nego tona (zvučni šumnici), neki uopće nemaju tona – to su šumovi bez tona (bezvučni šumnici) (Виноградов, 1971.).

Prema udjelu zvuka i šuma suglasnici se dijele na zvonačnike i šumnike.

Sonanti imaju više tona nego šuma.

U red zvonačnika ruskog jezika ulaze sljedeći fonemi: /t/, /t'/, /m/, /m'/, /n/, /n'/, /r/, /r'/, /j/(i/)

Fonemi /t/ i /r/ izdvajaju se i načinom prolaska zračne struje unutar usne šupljine (uz bokove jezika – /t/, /t'/), treperenjem vrška jezika – /r/, /r'/).

Tradicionalno se nazivaju tekućima (likvidama).

Fonemi /m/, /m'/, /n/, /n'/ pripadaju sonantima zahvaljujući zalihosnomu izvoru protjecanja zračne struje kroz nosnu šupljinu.

Za razliku od hrvatskog /v/ u ruskom jeziku on nije zvonačnik. On je kao i u kajkavskom, šumnik a njegov je bezvučni parnjak – /f/.

Fonem /j/ određuje se kao zvonačnik i ne podudara se u potpunosti s izgovorom tog glasa u hrvatskom jeziku (kao u primjerima яма, ягода [jama, jagoda]).

Fonem /j/ se definira kao neslogotvorno *i*, tj. nepotpuni suglasnik i u određenim se pozicijama riječi ruskog književnog jezika izgovara kao /i/ – май, твой, бой [maj, tvoj, boj].

Palatalizacija je jedan od četiriju kriterija definiranja suglasnika. Ta fonološka pojava ostvaruje se u govoru ovisno o okolnim glasovima koji tvore morfeme (Богомазов, 1999.; Валгина и др, 2002.; Škarić, 1991.).

Gotovo svi suglasnici ruskog jezika mogu biti podvrgnuti palatalizaciji, osim palatalnih te onih koji su ili uvijek palatalizirani ili nikada ne mogu biti palatalizirani u suvremenom ruskom jeziku.

Palatalnost u tvorbi glasova ima značajku osnovnog načina artikulacije, a palatalizacija – dopunskoga.

Palatalnost se u ruskom jeziku odnosi samo na fonem /j/; u hrvatskom jeziku osim fonema /j/ palatali su i fonemi /tʃ/, /tɕ/, /dʒ/, /dʒ/, /ʎ/, /ɲ/, /ʃ/, /ʒ/.

I u ruskom jeziku /j/ je uvijek palatal.

Fonemi /ч/, [tʃ], /щ/, [ʃ:], /жж/, [ʒ:], /зж/ [ʒ:] [ʒ:] uvijek su palatalizirani, a /с/, /ʃ/, /ʒ/ uvijek nepalatalizirani.

Tragovi nekadašnjih palatala **r** i **c** u hrvatskom jeziku prikazani su ovim primjerima: *more, carevi, srce, lonac/loncem, lovac/lovcem, rebarce.*

Palatalizirani glasovi se nazivaju i meki, a nepalatalizirani – tvrdi.

I u hrvatskom jeziku, budući da ne koriste svi govornici hrvatskog jezika fonološku opreku /ʃ/ i /tʃ/, /dʒ/ i /dʒ/, ti se glasovi i slova ponekad nazivaju tvrdima i mekima (tvrdo č, meko ć; tvrdo dž, meko đ).

Palatalizacija nije kriterij za podjelu glasova u hrvatskom jeziku.

Dakle palatalnost se definira kao osnovni način tvorbe glasova i rezultat zajedničkog rada aktivnih i pasivnih organa.

Palatalizacija je dopunska artikulacija, pri kojoj suglasnici ostvaraju prizvuk [j] zahvaljujući dopunskom podizanju srednjega dijela hrpta jezika, koji je usmjeren prema tvrdomu nepcu – palatumu (Аванесов, 1956.).

Ostali su kriteriji za podjelu suglasnika karakteristični za oba jezika, to su način i mjesto njihove tvorbe.

U tvorbi suglasnika za razliku od samoglasnika bitnu ulogu ima prepreka tj. vrsta prepreke koju tvore organi govornog aparata.

Prepreka može biti potpuna i nepotpuna, može trajati dulje ili kraće.

Kako je već navedeno, suglasnici ruskog jezika se dijele na zvonačnike i šumnike.

Postoji razlika u vrsti prepreke pri tvorbi zvonačnika i šumnika. Za zvonačnike uvijek postoji još jedan izlaz za zračnu struju.

Sonantni suglasnici imaju veću količinu tona ali ipak manju u odnosu na šumnike.

Pri tvorbi samoglasnika kako je već napisano prepreka zračnoj struji ne postoji.

Sonanti se pri svojoj tvorbi služe šupljinama nosa ili usta, gdje prolaz zračne struje nije zatvoren u potpunosti kao kod šumnika (Horga, 1971.).

Vrste prepreka pri tvorbi suglasničkih fonema su slijedeće:

- zatvor;
- tjesnac;
- zatvor i tjesnac zajedno;
- nepotpuna prepreka (zračna struja prolazi uz bokove jezika: /t/, /l/ ili uz vršak jezika /r/, /r'/).

Prema udjelu tona i šuma suglasnici se dijele na zvonačnike i šumnike. Šumnici se dalje dijele na zvučne i bezvučne. Šumnici se obezvučuju na kraju riječi i govora.

Zvonačnici su u ruskom jeziku: /б/ – /б'/, /в/ – /в'/, /г/ – /г'/, /д/ – /д'/, /з/ – /з'/.

Bezvučni su parnjaci spomenutih zvonačnika: /π/, /π'/, /φ/, /φ'/, /κ/, /κ'/, /τ/, /τ'/, /c/, /c'/.

U bezvučne suglasnike ali bez zvučnog parnjaka ubrajaju se šumnici: /x/, /x'/, /ɕ'/ (uvijek palataliziran) i /ɲ/ (bez palatalizirane inačice).

Prema načinu tvorbe suglasnički fonemi se dijele na osnovi vrste prepreke koja postoji pri njihovoj tvorbi.

Postojanje prepreke otežava prolaz zračnoj struji i njezino svladavanje omogućuje stvaranje glasa.

U hrvatskom standardnom jeziku zvučni suglasnici su: b, d, dž, g, z, ž. Bezvučni su: p, t, č, ć, k, s, š.

Sonanti se dijele na nosne, bočne i treperave. Puni je naziv za nosne u ruskom jeziku zatvorno-prolazni-nosni; nazivaju se i nazalni.

Bočni se još nazivaju onima koji nastaju u ustima i lateralima, a treperavi i vibrantima. Pri tvorbi nosnih glasova zračna struja slobodno prolazi kroz nosnu šupljinu.

U nosne se ubrajaju /m/, /m'/, /n/, /n'/.

U hrvatskom jeziku postoje /m/ i /n/, no i palatalno /ɲ/.

Uz nosne se suglasnike povezuje i pojam nazalizacija, tj. pojava poprimanja nosnoga prizvuka u izgovoru nenazalnih glasova u susjedstvu nazalnih (Čelić, 2014.).

Pri tvorbi bočnih zvonačnih suglasnika, zračna struja prolazi uz bokove jezika unutar usne šupljine jer je hrbat usmjeren prema tvrdomu nepcu.

Bočnim ili lateralnim u ruskom se nazivaju suglasnici /l/ i /l'/.

U hrvatskom jeziku bočnima suglasnicima pripadaju /l/ i palatalno /ʎ/.

Izgovor /l/ u hrvatskim govorima nije jednak. Standard i dio govora izgovara /l/ kao prednjojezični, alveolarni, no u primorskim krajevima vršak jezika nije zavrnut i usmjeren prema tvrdome nepcu kao u standardu, primjerice u centralnoj Hrvatskoj, već je usmjeren prema korijenima zuba.

Treperavi sonant ili vibrant nastaje treperenjem, vibracijom vrška jezika pri prolazu zračne struje u usnoj šupljini. Pri tom treperenju vršak jezika dodiruje alveole – u ruskom i hrvatskom jeziku /r/ je alveolaran.

Osim nepalataliziranog fonema /r/ u ruskom jeziku postoji i palatalizirani treperavi fonem /r'/. Takvog fonema u hrvatskom jeziku nema.

Bočni suglasnik /l/ i treperavi /r/ zahvaljujući načinu na koji zračna struja nalazi put unutar usne šupljine, nazivaju se tradicionalno tekućima ili likvidama.

Prije podijele šumnih suglasnika prema načinu tvorbe moramo se osvrnuti na razliku između ruskog i hrvatskog jezika – u svezi s glasovima /j/ i /v/.

U oba jezika /j/ se smatra suglasničkim fonemom. U hrvatskom se jeziku on ostvaruje kao potpuni suglasnik u govoru. U ruskom jeziku, na kraju morfema (майка/maĵka = majica) ili riječi (Достојевскиј /i/), /j/) ostvaruje se kao neslogotvorno i /i/ – ne kao potpuni suglasnik, već glas na granici između samoglasnika i suglasnika (Виноградов, 1971.).

Suglasnik /v/ u hrvatskom se jeziku određuje kao zvanačnik, dok je u kajkavskom šumnik koji se u određenim položajima obezvučuje i prelazi u bezvučni /f/.

Dakle, sonantima standardnoga ruskog jezika pripadaju glasovi: /m/, /m'/, /n/, /n'/, /l/, /l'/, /r/, /r'/, /j/; a u hrvatskom /m/, /n/, /p/, /l/, /k/, /r/, /j/, /v/.

Svi su ostali šumnici. Prema načinu tvorbe dijele se na:

- zatvorne;
- tjesnačne;
- slivene.

Zatvorni se šumnici u ruskom jeziku nazivaju i eksplozivnima ili trenutnima.

Pod pritiskom zraka zatvor se otvara i izlazi glas u obliku praska, eksplozije. Na taj način glas ne može dulje trajati, on je praktički trenutačan.

U hrvatskom se jeziku oni nazivaju zatvornicima, još i ekspozivima, okluzivima i praskavcima.

I u ruskom i u hrvatskom jeziku zatvornici praskavci su ovi fonemi: /p/, /b/, /d/, /t/, /k/, /g/; u ruskom i njihovi palatalizirani parnjaci.

Za razliku od zatvornika, pri čijoj tvorbi u određenom trenutku postoji potpuna prepreka, kod tjesnačnika ili turbulenata prepreka nikada nije potpuna, već postoji malen prostor, uzak prolaz – pukotina, kroz koju prolazi zrak i tare se o njezine stijenke, proizvodeći šištav glas koji može dulje trajati (Čelić, 2014.).

U ruskom jeziku među tjesnačnike ubrajamo: /v/, /f/, /z/, /ʃ/, /z/, /s/, /x/ (i njihove palatalizirane parnjake: /v'/, /f'/, /z'/, /s'/, /x'/) te, uvjetno /j/, jer ga ruska znanstvena literatura naziva sonantnim tjesnačnikom (Богомазов, 1999.).

U hrvatskom jeziku se tjesnačnicima smatraju: /z/, /ʃ/, /z/, /s/, /f/, /x/.

Sliveni glasovi ili afrikate tvore se svladavanjem prepreke koju čine zatvor i pukotina, tj. spajanjem zatvornika i tjesnačnika, koji se izgovaraju istovremeno; tako se stvara sliveni glas, u ruskom /c/, /tʃ/, a u hrvatskom – /c/, /tʃ/, /tɕ/, /dʒ/, /dʒ/.

U tvorbi /c/ sudjeluju /t/ + /s/, u tvorbi /tʃ/ [tʃ] = /t'/ + /ʃ'/,

/tʃ/ = /t'/ + /ʃ'/;

/tɕ/ = /t'/ + /ʃ'/;

/dʒ/= /d/+/ʒ/;

/dʒ/= /d'+ /ʒ'/.

S obzirom da pri tvorbi svih suglasnika sudjeluje prepreka, mjesto tvorbe jest mjesto stvaranja prepreke.

Prema mjestu tvorbe suglasnike je uvriježeno najprije podijeliti na aktivne i pasivne, tj. pokretne i nepokretne.

Pod pojmovima aktivnost i pasivnost podrazumijeva se aktivnost/pasivnost pri tvorbi šumnika (Čelić, 2014.).

Možda bi bilo bolje nazivati aktivne organe mobilnima (mobilnijima su nego što su to oni koje nazivamo pasivnima).

Aktivni su organi: usne, jezik, meko nepce, resica, grkljan, glasnice, donja vilica.

Pasivni su organi zubi, alveole, tvrdo nepce, gornja vilica.

Između aktivnih i pasivnih organa nalaze se tri šupljine: šupljina usta, nosa i ždrijela.

Prema aktivnom organu šumnici se dijele na usnene i jezične, jer su usne i jezik najpokretljiviji organi (donja usna pokretljivija je od gornje).

U ruskom jeziku usmeni glasovi su slijedeći: /p/, /p'/, /b/, /b'/, /m/, /m'/, /v/, /v'/, /f/, /f'/.

Jezični su: /t/, /t'/, /d/, /d'/, /n/, /n'/, /c/, /ʒ/, /z/, /ʒ'/, /s/, /s'/, /ʎ/, /ʎ'/, /r/, /r'/, /ʃ/, [ʃʲ] /k/, /k'/, /g/, /g'/, /x/, /x'/, /j/.

U hrvatskom standardnom jeziku usneni su ovi glasovi: /tʃ/, /tʃ/, /dʒ/, /dʒ/, /ʎ/, /j/.

Tvrđi se usneni tvore samo usnama, bez udjela jezika. No, za točnije podatke o tvorbi šumnika na osnovi mjesta tvorbe, važan je i udio pasivnih organa (Виноградов, 1971.; Škarić, 1991.).

Prema pasivnim organima usneni se suglasnici dijele na dvousnene i zubno-usnene. A jezični na prednjojezične, srednjojezične i stražnjojezične.

Dvousneni (bilabijalni) u ruskom jeziku jesu sljedeći suglasnici: /p/, /p'/, /b/, /b'/, /m/, /m'/.

U hrvatskom jeziku postoje samo tvrđi dvousnenci, dvousneni suglasnici.

U ruske zubno-usnene (labio-dentalne) samoglasnike ulaze /v/, /v'/, /f/ i /f'/.

Jezične suglasnike dijelimo na osnovi izraženijega sudjelovanja prednjeg, srednjeg ili stražnjeg dijela hrpta jezika ili vrška jezika.

Prednjim glasovima smatraju se suglasnici pri čijoj tvorbi jezik dotiče zube, to su zubni ili dentalni: /d/, /d'/, /s/, /s'/, /z/, /z'/, /n/, /n'/, /ʎ/, /ʎ'/, /c/.

U položajima u kojima jezik, njegov vršak, dotiče prostor između korijena gornjih zuba i početka tvrdog nepca, tj. kada dotiče alveolu, nastaju zubno-nepčani ili alveolarni glasovi: /f/, /z/, [f:], [z:], /r/, /r'/.

U hrvatskom se jeziku u alveolarne ubrajaju tekući glasovi: /r/ u tvorbi kojega zračna struja uvjetuje treperenje vrška jezika i /l/, u tvorbi kojega vršak jezika dotiče alveole (Jelaska, 2004.).

U srednjonepčane/palatalne u ruskom se jeziku ubraja jedino glas /j/, a u hrvatskom osim /j/ među njih se ubrajaju i /ʃ/, /ʒ/, /tʃ/, /tʂ/, /dʒ/, /dʒ/, /ɲ/ i /ɫ/.

Stražnjonepčani (velarni) u ruskom i hrvatskom jeziku su glasovi /k/, /g/, /h/, a samo u ruskom i glasovi /k'/, /g'/, /h'/.

1.5. PROZODIJA U RUSKOM I HRVATSKOM JEZIKU

Sredstva fonetske organizacije govora u rečenicama podijeljena su u tri vrste (Аванесов, 1956.):

- izjavna intonacija
- upitna intonacija
- usklična intonacija.

Izjavnu intonaciju karakterizira ravnomjerni i razgovjetni izgovor, pri kojem se glas povremeno lagano diže (intonacijski vrh) i lagano spušta (intonacijsko spuštanje). Za upitnu intonaciju karakteristično je povećanje tona glasa na početku intonacijske jedinice i spuštanje bliže kraju intonacijske jedinice. Usklična intonacija, naprotiv, izražava se pojačanjem tona prema kraju intonacijske jedinice.

Znanstvenici ističu sedam intonacijskih konstrukcija (ИК) (Брызгунова и др., 1969.):

- ИК-1 – silazna intonacija: *После разговора он задумался. / On se zamislio poslije razgovora.*
- ИК-2 – ravno-silazna intonacija: *А куда же мне идти? / I gdje da ja idem?*
- ИК-3 – uzlazna intonacija: *Разве я могу забыть? / Kako mogu zaboraviti?*
- ИК-4 – silazno-uzlazna konstrukcija: *А как же ужин? / A što je s večerom?*

- IK-5 – uzlazno-silazna konstrukcija: *Я не видел её два года! / Nisam je vidio dvije godine!*
- IK-6 – uzlazna intonacija: *Какой интересный фильм! / Što je zanimljiv film!*
- IK-7 – uzlazno-ravna intonacija: *Выполнил задание? – Выполнил! / Završio zadatak? – Jesam!*

Silazna intonacija u ruskom jeziku obuhvaća veliki visinski razmak (IK-1, IK-2, IK-4, IK-5). Ona je obično ostvarena visokim skokom a ostali nenaglašeni slogovi su niski (Любимова, 1977.). Kod uzlazne intonacije – umjesto tonskih skokova ostvaruje se promjena tona na naglašenom slogu. Ponekad se visina tona poistovjećuje s akcentom.

U hrvatskom jeziku možemo govoriti o šest vrsta intonacija prema kretanju tona (Čelić, 2014.):

- ulazna;
- silazna;
- silazno-uzlazna pojavljuje se samo na kraju nezavršnih intonacijskih jedinica, daje pripovjedni ton;
- silazno-uzlazno-silazna (inverzna intonacija) – istaknuti naglašeni slog je nižeg tona i označava emfatično da-ne pitanje, li-pitanje *Tražite glavni kolodvor? Vi dajete nama?*
- složena jezgra: uzlazna + silazna. Složena jezgra zahvaća dvije susjedne podjednako istaknute riječi koje su u čvrstoj sintagmatskoj vezi (ako nisu odvojene stankom): *Izvolite sjesti! Naučio je čitati i pisati.*
- ravna jezgra vrlo rijetka, zvuči pjevno, javlja se u pozdravima kao rjeđa inačica uzlazne jezgre, u dječjem hvalisanju, u nabrajanju: *Laku noć! Doviđenja! Ja imam auto!*

Ruski je naglasak riječi silinski (dinamičan) i pomičan (Брызгунова и др., 1967.).

Silinski naglasak rezultira redukcijom u izgovoru glasova. Za ruski je jezik mjesto naglasaka neograničeno.

Ruski je pomični naglasak slobodan, može se nalaziti na bilo kojem slogu. Pomičnost je semantička zaliha. Isti se oblici (kombinacije morfema) razlikuju u značenju, zahvaljujući naglasku na različitim slogovima.

Silinski naglasak na naglašenome slogu upotrebljava veću količinu zračne struje, zbog čega se ostali glasovi, koji nisu pod naglaskom, ne izgovaraju u potpunosti, već se krata, tj. reduciraju.

Kao posljedica redukcije u ruskom književnom jeziku postoje slijedeće osnovne jezične zakonitosti:

- nenaglašeni samoglasnici /o/ i /a/ poslije tvrdih suglasnika izgovaraju se kao glas [a] ili glas sličan glasu /a/, kao a kratko [ʌ] ili kao zadnji reducirani [ə];
- nenaglašeni samoglasnik /e/ poslije palataliziranog suglasnika i pred naglaskom se izgovara uz prizvuk glasa i [i] ili kao prednji reducirani [ɨ].

Navedene zakonitosti u izgovoru ruskog jezika, uvjetovanoga ruskim naglaskom riječi, predstavljaju dva tipa redukcije glasova ruskog jezika (Щерба, 1983.).

U hrvatskom jeziku očuvao se tonski (melodični) naglasak koji možemo podijeliti – na osnovi trajanja i oscilacije tona na dugi i kratki silazni, te na dugi i kratki uzlazni naglasak (*dnevnica, dlaka, dijaliza, djevojčica*) (Čelić, 2014.).

Kako je vidljivo iz materijala na intonacijskoj razini hrvatski i ruski jezici su vrlo slični. Razlike su u slijedećem:

- u hrvatskom jeziku svaka riječ ima samo jedan naglasak dok u ruskom jeziku u višesložnoj riječi mogu biti dva naglasaka: *прир'одов'едение* [pri'r'odov'ed'eni'ije]–*zemlj'opis*;
- u ruskom jeziku naglasak je dinamičan i može padati na bilo koji slog, dok u hrvatskom na posljednjem slogu ne stoji naglasak, iznimke su tuđice koje nisu prilagođene hrvatskom jeziku: *лес-леса'ой-леса'ик* [l'ɛs-l'ɛsn'oj-l'ɛsn'ik]–*š'uma–š'umski-š'umar*.

Naime, može se reći da je pristup kontrastivnom promatranju fonetike ruskog i hrvatskog jezika otežan različitošću fonoloških i akcentoloških sustava dvaju jezika, a olakšan sličnostima nekih intonacijskih tipova.

2. GLASOVNE PROMJENE I NJIHOV UTJECAJ NA REZULTATE OVLADAVANJA STRANIM JEZIKOM

2.1. GLASOVNE PROMJENE

Glasovne promjene su promjene glasova zbog tvorbe riječi ili promjene oblika riječi uz međusoban utjecaj glasova sličnih ili različitih zvučnih i izgovornih svojstava (Škarić, 1991.; Аванесов, 1956.). Glasovne se promjene događaju na granici morfema i osnove, osnove i morfema te na granici riječi i riječi. Glasovne promjene mogu se javljati samo u izgovoru ili u pismu i izgovoru.

Razmotrimo najčešće glasovne promjene, koje se događaju u fonetičkom sustavu hrvatskog i ruskog jezika.

2.2. GLASOVNE PROMJENE U HRVATSKOM JEZIKU

Jedna od najčešćih i najstarijih glasovnih promjena je *palatalizacija* – jezična pojava gdje se suglasnici *k, g, h* mijenjaju u *č, ž, š* (Čelić, 2014.; Jelaska, 2004.).

- ispred *e*:
 - u vokativu: *seljak – seljače, vrag – vraže, orah – oraše*;
 - u prezentu: *rijeka teku – rijeka teče, ja mogu – ti možeš*;
- ispred *i* u tvorbi riječi: *zrak – zračiti, trag – tražiti, Verica – Veričin*;
- u aoristu nekih glagola: *reko – reče, digoh – diže*;
- kod riječi koje u nominativu jednine završavaju na *c*:
 - u vokativu jednine muškog roda ispred *e*: *lovac – lovče, starac – starče*;
 - u tvorbi riječi ispred *e, i*: *lovac – lovčev, kukac – kukčev*;
- kod ove dvije imenice koje završavaju na *z*: *knez – kneže, vitez – viteže*;
- ispred nepostojanog *a*, te ispred nastavaka *-an, -ji* i par drugih: *dah – dašak, Kartaga – Kartadžani, Bog – Božji, strah – strašan*.

Sibilarizacija je glasovna promjena gdje se suglasnici *k, g, i h* u nekim oblicima ispred *i* mijenjaju u *c, z, i s*:

- u dativu i lokativu jednine imenica ženskog roda: *majka – majci, jaruga – jaruzi, snaha–snasi*;
- u nominativu i vokativu množine imenica muškog roda: *junak – junaci*;
- u dativu, lokativu i instrumentalu množine imenica muškog roda: *junacima*;
- u imperativu: *peci, teci, lezi*;
- u nesvršenih glagola: *dignuti–dizati, uzdahnuti – uzdisati*.

Vokalizacija (promjena *l* u *o*) se vrši na kraju sloga i na kraju riječi to je glasovna promjena na granici osnove i morfema, najčešće ima mjesto u sljedećim slučajevima:

- u glagolskom pridjevu radnje (aktiv): *čitala – čital – čitao*;
- u nominativu i akuzativu jednine imenica muškog i ženskog roda: *anđeo – anđela, kotao – kotla, posao – posla*;
- u pridjevu muškog roda: *mio – mila, nagao – nagla, topao – topli*;
- u genitivu imenica koje završavaju na *-lac*: *misililac – mislioca, nosilac – nosioca*;
- u tvorbi riječi: *seliti – selba – seoba*.

Jednačenje po zvučnosti imamo kada se šumnici, koji se razlikuju po svojstvu zvučnosti, jednače tako da se prvi suglasnik skupa zamjenjuje suglasnikom po zvučnosti jednakom drugom suglasniku skupa. (Čelić, 2014.).

U hrvatskom se jeziku suglasnici prema zvučnosti dijele na *bezvučne* suglasnike (*p, t, k, s, š, f, h, c, ć, č*) i *zvučne* suglasnike (*b, d, g, z, ž, đ, dž*). Zvučni su i svi sonanti, ali oni ne sudjeluju u ovoj glasovnoj promjeni.

- **b** prelazi u **p** ispred *c, č, ć, f, h, k, s, š, t* (*vrabac–vrapca*);
- **d** prelazi u **t** ispred *f, h, k, p* (*gladak–glatka*);
- **z** prelazi u **s** ispred *c, f, h, k, p, t* (*nizak–niska*);
- **ž** prelazi u **š** ispred *c, k* (*lažac–lašca*);
- **đ** prelazi u **ć** ispred *k* (*smeđ – smećkast*, no, dozvoljen je i oblik *smeđkast*).

Jotacija je spajanje nepalatalnog suglasnika *c, d, g, h, k, l, n, s, t* i *z* s glasom *j* pri čemu se u riječima tvore palatalni suglasnici *č, đ, ž, š, lj, nj, i ć*.

- **c+j = č** *klicati – kličem*;

- d+j = **đ** mlad – mlađi;
- g+j = **ž** blag – blaži;
- h+j = **š** mahati – mašem;
- k+j = **č** jak – jači;
- l+j = **lj** dalek – dalji;
- n+j = **nj** tanak – tanji;
- s+j = **š** pisati – pišem;
- t+j = **ć** platiti – plaćen;
- z+j = **ž** brz – brži;

Jotacijom se smatra i nešto drugačija pojava, kada se između dvousnenih suglasnika *b*, *m*, *p* i zubnousnenog suglasnika *v* te palatala *j* umetne suglasnik *l*, koji s glasom *j* daje *lj* (glup – glup**lj**i, grob – grob**lj**e, zdrav – zdrav**lj**e, hramati – hram**lj**em). Ta se glasovna promjena zove *epentetsko (umetnuto) L* (Jelaska, 2004.).

Jednačenje po mjestu tvorbe kod hrvatskih okluziva vrši se u sljedećim slučajevima:

- jednačenje suglasnika vrši se kada se ispred palatalnih suglasnika (*š*, *ž*, *č*, *ć*, *dž*, *đ*, *lj* i *nj*) nađu suglasnici *s* i *z*, oni tada prelaze u svoje najsirodnije palatalne suglasnike *š* i *ž*: *prošiti* – *prosnja*–*prošnja* ili *grozd* – *grozde* – *grožde*;
- jednačenje suglasnika vrši se i kada se dentalni nazal *n* nađe ispred bilabijalnih okluziva (*b* i *p*) on tada prelazi u bilabijalni nazal *m*: *zelenba ć*–*zele**m**bać*, *prehrana* – *prehr**m**beni*;
- jednačenje suglasnika vrši se i kada se suglasnik *h* nađe ispred suglasnika *č* i *ć*, on tada prelazi u suglasnik *š*: *drhtati* – *dršćem*, *orah* – *orašćić*.

2.3. GLASOVNE PROMJENE U RUSKOM JEZIKU

Fonetski zakoni (zakoni zvuka) su zakoni funkcioniranja i razvoja zvuka materijala jezika, kojim se uređuje način održivog očuvanja i redovite promjene u svojim zvučnim jedinicama, njihov redoslijed i kombinacija (Богомазов, 1999.).

Fonetski zakon apsolutnog kraja riječi. Zvučni okluzivi i frikativi se na kraju riječi izgovaraju kao odgovarajući parni bezvučnik. Takav izgovor vodi do formiranja homofona: порог – порок, молод – молот, коз – кос. U slučaju kada riječ završava na dva suglasnika, oba dva suglasnika se izgovaraju bezvučno.

Kod sonornih suglasnika nema promjena: сор, мол, ком, он [sor, moł, kom, on].

Palatalizacija u ruskom jeziku, kao i u drugim slavenskim jezicima, uključujući i hrvatski prolazila kroz nekoliko stadija:

- prijelaz [k], [g], [x] u afrikate [tʃ], [ʒ], [ʃ] ispred samoglasnika prednjeg reda: рука — ручка, ручной, вручать; друг — дружок, дружно, дружить; порох — порошок, запорошить [ruka — ruʃka, ruʃnoj, vrutʃati; drug — družok, družno, družiti; poroh — poroʃok, zaporoʃiti];
- prijelaz [k], [g], [x] u [tʃ], [z], [s] poslije samoglasnika prednjeg reda: пророкъ — прорицатель, льгъкъ — польса [prorok — proriʃatiɛlʲ, lʲogok — polʲsa].

Asimilacija suglasnika (jednačenje po mjestu tvorbe) po zvučnosti i gluhosti. Kombinacije suglasnika, od kojih je jedan bezvučni a drugi zvučni, nisu svojstvene ruskom jeziku. Stoga, ako se u riječi nalaze dva različita po zvučnosti suglasnika, onda jedan suglasnik asimilira drugi. Takva promjena između suglasnika se zove *regresivna asimilacija*.

Na temelju ove zvučne promjene zvučni suglasnici prelaze u parne bezvučne, a bezvučni u istom položaju – u zvučni (Аванесов, 1956.). „Ozvučavanje“ bezvučnih suglasnika događa se puno rjeđe nego „obezvučavanje“ zvučnih suglasnika. Prijelaz zvučnih suglasnika u bezvučne stvara homofone: [душкъ – душкъ] (дужка – душка), [в'иес'ти – в'иес'ти] (везти – вести), [фп'ър'иес'ешку – фп'ър'иес'ешку] (вперемежку – вперемешку) – [душка – душка] duška / duška, [v'ijesiʲti – v'ijesiʲti] v'ezti/v'esti, [fp'ir'ijem'ešku – fp'ir'ijem'ešku] vper'em'ežku / vper'em'ešku.

Asimilacija suglasnika po mekoći. Palatalizirani (meki) i nepalatalizirani (tvrđi) suglasnici podijeljeni su na 12 parova. Oni se razlikuju po prisutnosti ili odsutnosti palatalizacije.

Asimilacija po mekoći ima regresivni karakter: suglasnik se smekšava pod utjecajem susjednog palataliziranog suglasnika.

Svi suglasnici koji imaju par po tvrdoći-mekoći se omekšavaju u slabim pozicijama:

- ispred samoglasnika [e] je: [б'ел], [в'ес], [м'ел], [с'ел]–[b'ɛt̚], [v'ɛs], [m'ɛt̚], [s'ɛt̚];
- ispred [i]: [м'ил], [п'ил'и] (мил, пили)–[m'it̚], [p'it̚i];
- suglasnici [з] и [с] se omekšavaju ispred mekanih [т'], [д'], [с'], [н'], [л']: [м'ѐс'т'], [в'иєз'д'е], [ф-ка с'ь], [казн'] (месть, везде, в касе, казнь)– [m'ɛst̚], [v'ijɛz'd'ɛ], [f-kas'ɛ], [kaz'n̚] (m'ɛst̚, v'ɛz'd'ɛ, v kas'ɛ, kaz'n̚);
- omekšavanje [з], [с] nastaje na kraju prefiksa i sličnih po zvučanju prijedloga ispred palataliziranih (mekih) bilabijalnih samoglasnika: [р'ъз'д'иєл'ит'], [р'ъс'т'иєнут'], [б'ѐз'-н'иєво), [б'иєс'-с'ил] (разделить, растянуть, без него, без сил)–[rɛz'd'ɛl'it̚], [rɛs't'ɪnut̚], [b'ɛz'-n'ivɔ), [b'ɛs'i-s'it̚] (razd'ɛl'it̚, rast'ɪnut̚, b'ɛz n'ɛgɔ, b'ɛz s'it̚);
- bilabijalni suglasnici ispred mekanih dentalnih suglasnika se ne omekšavaju: [пт'ѐн'ч'ьк], [н'єфт'], [вз'ат'] (птенчик, нефть, взять)–[pt'ɛn'ʧ'ɪk], [n'ɛft̚], [vz'at̚] (pt'ɛntʃ'ɪk, n'ɛft̚, vz'at̚).

Asimilacija suglasnika po tvrdoći događa se na spoju korijena i sufiksa, koji započinje tvrdim suglasnikom: слесарь – слесарный, секретарь – секретарский [s'lɛsar̚ –s'lɛsarn̚j, s'ɛkrɛtar̚ – s'ɛkrɛtarsk̚ij].

Asimilacija po tvrdoći neće se dogoditi ispred labijalnog [b]: [пр'лс'ит']–[проз'бь], [м'ъллт'ит'] – [м'ълл'д'ба] (просить – просьба, молотить – молотьба) – [pr'ls'it̚] – [proz'bɔ], [mɔlt'it̚] – [mɔld'ba] (prɔs'it̚ – prɔs'ba, mɔlt'it̚ – mɔlt'ba).

Asimilaciji nije podvrgnut suglasnik [л']: [пол'ь] – [з'лпол'ный] (поле, запольный) – [pɔl'ɛ] – [z'lpɔl'n̚ij] (pɔl'ɛ, zapol'n̚ij).

Asimilacija dentalnih suglasnika ispred frikativa i afrikata. Ova vrsta glasovne promjene se širi na frikative [з], [с] u položaju ispred afrikata [ш], [ж], [ч]. I znači potpunu asimilaciju frikativa [з] i [с]:

[ж ат'], [р'л ж ат'] (сжать, разжать); [ш ыт'], [р'л ш ыт'] (сшить, расшить); [ш'от'], [р'л ш'от'] (счет, расчет); [р'лзно ш'ик], [изво ш'ик] (разносчик, извозчик); с-ж ар'ьм], [с-ш ар'ьм] (с жаром, с шаром)

[zət̚], [rɔzət̚] (szət̚, razzət̚); [ʃit̚], [rɛʃit̚] (sʃit̚, rassʃit̚); [ʃot̚], [raʃot̚] (stʃɛt̚, rastʃɛt̚); [raznoʃik̚], [izvoʃik̚] (raznostʃik̚, izvoztʃik̚); s-ʒarəm], [s-ʃarəm] (s ʒarəm, s ʃarəm).

Kombinacija [зж] unutar korijena, te kombinacija жж (koja se uvijek nalazi unutar korijena) pretvaraju se u dugi meki [ж']: [по ж'] (позже), [јê ж'у] (езжу); [во ж'и], [дрож'и] (вожжи, дрожжи)–[poʒʲɛ] (pozzjɛ), [jêʒʲu] (jezzu); [voʒʲi], [droʒʲi] (vozzji, drozzji).

Pojednostavljenje kombinacija suglasnika. Suglasnici [д], [т] u kombinacijama od nekoliko suglasnika između samoglasnika se ne izgovaraju. Takvo pojednostavljenje konsonantnih skupina se vidi u kombinacijama стн, здн, стл, нтск, стск, вств, рдц, лнц: [усный], [познь], [ш'иесливыј], [г'иганск'иј], [ч'уствъ], [сердць], [сонць] (устный, поздно, счастливый, гигантский, чувство, сердце, солнце) – [usnɨj], [pozno], [ʃis'livij], [giganskij], [tʃustvə], [s'ɛrdtɕɛ], [sontɕɛ] (ustnij, pozdnə, stʃastlivij, gigantskij, tʃuvstvo, s'ɛrdtɕɛ, sohtɕɛ).

2.4. REDUKCIJA SAMOGLASNIKA U RUSKOM JEZIKU

Redukcija samoglasnika, u mnogome jedinstvena, jedna je od najvažnijih glasovnih promjena koja se događa u samoglasničkom fonemskom sistemu ruskog jezika.

Redukcija kao fonetska pojava posljedica je nedovoljne količine zračne struje koja bi se mogla ravnomjerno raspodijeliti na sve slogove (Виноградов, 1971.).

Budući da je velik dio zračne struje usmjeren na samo jedan, naglašeni slog u riječi, ostali se glasovi u konkretnoj riječi krata, pri čemu mogu izmijeniti i svoje osnovne karakteristike.

U ruskom jeziku postoje dva tipa redukcije: kvantitativna (količinska) i kvalitativna (kakvoćna).

Svi se samoglasnici ruskog jezika (a, e, i, [y], o, u) reduciraju količinski, tj. reducira se količina zračne struje upotrijebljene za njihov izgovor.

Kvalitetu pri tom mijenjaju samo ovi samoglasnici: /a/, /o/, /e/.

Osim skraćenog izgovora, spomenuti samoglasnici poprimaju značajke drugih samoglasnika (Čelić, 2014.).

Posljedica redukcije su procesi prisutni u književnome ruskom jeziku – akanje i ikanje.

Pri akanju nenaglašeni samoglasnici /a/ i /o/ izgovaraju se kao glas *a kratko* [ʌ] ili kao *zadnji reducirani* [ə].

Pri ikanju samoglasnik /e/, u poziciji iza palataliziranoga samoglasnika i ispred naglašenoga sloga, poprima nijanse samoglasnika i, [i].

Grafijski prijenos izgovora glasova ostvaruje se fonetskom i fonemskom transkripcijom.

U donosu na mjesto naglasaka, riječ tj. slogovi, koji ju čine, dijele se na ove pozicije: naglasnu, prednaglasnu, doprednaglasnu, početnu, zanaglasnu i krajnju poziciju (Виноградов, 1971.).

Ne mora svaka riječ imati svaku navedenu poziciju. U riječi može biti i više od jedne prednaglasne i više od jedne zanaglasne pozicije.

Može biti samo jedna naglasna, jedna početna i jedna krajnja pozicija.

Prednaglasna i početna pozicija pripadaju slabijem stupnju redukcije, a ostale – drugom, jačem stupnju redukcije (doprednaglasna, zanaglasna, završna).

Završna pozicija riječi u govoru može pripadati prvom stupnju redukcije.

U naglasnoj se poziciji samoglasnik izgovara najrazgovjetnije, on je naj snažniji i najdulji. Naglašeni samoglasnik ostvaruje značajke fonema (Щерба, 1983.).

U naglasnoj se poziciji ostvaruju sve karakteristike samoglasnika.

Redukcija nije značajka hrvatskog jezika. U govoru se ostvaruje količinska redukcija.

U dijalektima hrvatskog jezika postoji i kvalitativna redukcija. Najupečatljiviji primjeri, ujedno i najjesticaniji u javnim glasilima, jesu izgovor samoglasnika /a/ s prizvukom /o/ u govoru mještana Dubrovnika i izgovor svih samoglasnika na području Bednje.

Iz svega dosad opisanog možemo zaključiti da se ruski jezik razlikuje od hrvatskog na razini fonetike u slijedećem:

- nediferenciranje /o/ i /a/ u slaboj poziciji (akanje);
- /tʃ:ʔ/ uvijek je meki, /c/ – uvijek je tvrdi;
- kod deklinacije imenica prvog i drugog tipa ne događa se promjena postalveolarnih suglasnika sa frikativima: *на пороге, на реке*.

Hrvatski pravopis je fonološki što znači da se jednačenja (po zvučnosti i mjestu tvorbe) vrše u govoru i pisanju. U ruskom jeziku morfonološki pravopis jednačenja se primjenjuje najčešće samo u govoru, a ne i u pisanju. Iznimka je proces palatalizacije koji je zabilježen u svim slavenskim jezicima.

3. TEORIJA VERBOTONALNOG SISTEMA PETRA GUBERINE

Verbotonalni sistem, koji obuhvaća verbotonalnu i SGAV metodu, znanstvena je teorija akademika Petra Guberine koja je označila pravu revoluciju u pristupu učenju stranih jezika i rehabilitaciji slušanja i govora. Akademik Guberina, po vokaciji lingvist romanist, prvi je shvatio, sistematizirao i objasnio sličnosti koje u čovjekovoj percepciji, prije svega, postoje između učenja stranih jezika i rehabilitacije oštećenog sluha i slušanja. Guberinina teorija u primjeni je već više od 50 godina, točnije od 1954. godine, a proizlazi iz interdisciplinarnog pristupa prvenstveno trima znanostima: lingvistici, audiologiji i neuropsihologiji (Guberina, 2010.). Upravo je zbog svoje interdisciplinarnosti verbotonalna teorija vrlo kompleksna, međutim, kada bismo sva njezina prožimanja pokušali maksimalno sažeti, njihov zajednički nazivnik bio bi jednostavno – čovjek, kao jedinica velikih stvarateljskih mogućnosti.

Tijekom razvijanja verbotonalne teorije, Petar Guberina uvijek je isticao čovjeka kao polazište i kao cilj istovremeno, pri čemu su temelj oduvijek bili čovjekovi postupci u govornoj komunikaciji, primjenjivi pri učenju stranih jezika, kao i pri optimalnom pristupu rehabilitaciji slušanja i govora. Ono što je pritom važno istaknuti, prvenstveno kada je riječ o stranim jezicima, jest istovjetnost etapa njihovog usvajanja i usvajanja materinskog jezika, gdje je naglasak uvijek na slušanju i na situacijskom učenju. Tom su se istovjetnošću etapa bavili i oko nje se više ili manje složili i brojni drugi znanstvenici, poput Jeana Piageta, Lava Vygotskog i ostalih. Verbotonalni sistem sam je za sebe toliko poseban i inovativan da ga ni sam autor nije mogao uvrstiti niti u jednu struju različitih filozofija, već ga je definirao kao jedinstvenu filozofiju, nazvavši ga psihofilozofijom (Guberina, 2010.).

U srž psihofilozofije Guberina (2010.) stavlja pojam afektivnosti koja je, prema njemu, pokretač svega što je čovjekovoj komunikaciji, ali i njemu samom, svojstveno. Upravo je afektivnost ono što verbotonalni sistem čini živim i dinamičnim, odnosno ono zbog čega se on neprestano mijenja, razvija i nadopunjuje, baš kao i sam čovjek, kojemu je, uostalom, afektivnost i svojstvena. Afektivnost je, prema Guberini, ono što razlikuje govor od jezika, koji je još i sam Ferdinand de Saussure (2000.) definirao kao, između ostalog, društveni proizvod. Iako se jezik u usporedbi s govorom najčešće uzima u obzir kao nešto statično, nepromjenjivo, on je u suštini itekako promjenjiv, međutim, puno manje nego što je to govor.

Promjene u jeziku također je među prvima – pojmovima sinkronije i dijakronije – jasno definirao Ferdinand de Saussure. Podatak o tim pojmovima danas nalazimo u „Tečaju opće lingvistike“ (2000.), djelu temeljenom na njegovim predavanjima koja je uredila i pod de Saussureovim imenom objavila skupina njegovih studenata. Iako se možda na prvi pogled

tako ne čini, Petar Guberina, djelujući u okviru tada novog, te izuzetno popularnog i dobro prihvaćenog strukturalizma, u svojoj verbotonalnoj teoriji ne pokušava odvojiti govor od jezika (barem ne u potpunosti). Međutim, on u okviru lingvistike kao znanosti o jeziku govori o lingvistici govora koja podrazumijeva upravo one postupke koji se odnose na čovjekovu afektivnost, a ostvaruju se isključivo u komunikaciji govorom, ne jezikom. U te postupke Guberina ubraja auditivna sredstva izražavanja (ritam, intonaciju, napetost, pauzu i rečenični tempo), vizualna sredstva izražavanja (situaciju, odnosno kontekst, geste, mimiku i položaj tijela), te psihološke aspekte govora i, naravno, samu afektivnost iz koje sve, uostalom, i proizlazi, a sve ih jednom riječju naziva vrednotama govornog jezika (Guberina, 2010.).

Takvim poimanjem lingvistike i raščlambom jezika i govora, Guberina i dalje ostaje dosljedan svojim polazišnim postavkama s čovjekom pojedincem i njegovom kreativnošću u središtu jer, kako i sam navodi, tek 10 posto onoga što je u govornoj komunikaciji informativno odnosi se na sam jezik, odnosno riječi, dok se 90 posto odnosi na neleksičke postupke, odnosno na ono što je određeno kao vrednote govornog jezika, koje su svojstvene svakom pojedincu zasebno. Također, istraživanja su pokazala da u svakodnevnoj govornoj komunikaciji koristimo vrlo ograničen broj riječi koji se, ovisno o pojedincu, kreće između 1500 i 5000, međutim, kada se tom broju riječi dodaju vrednote govornog jezika, čovjekovi iskazi mogu imati desetke tisuća značenja. Isto tako, riječi u rečenici same za sebe sadrže tek između 7 i 10 posto ukupnog značenja (Adler, 1979.; prema Guberina, 2010.).

Kako je već navedeno, polazište i cilj verbotonalne teorije jest upravo čovjek, točnije cjelina sastavljena od njegovog mozga i tijela. Takvo shvaćanje nužno nas vodi do polisenzorike koja, kako joj i sam naziv govori, podrazumijeva korištenje svih dostupnih osjetila istovremeno, što dovodi do optimalne percepcije, odnosno do stvaranja skladne cjeline (Guberina, 2010.). U tom smislu Guberina (2010.) govori o simfoniji sluha, vida, opipa, mirisa, okusa, te proprioceptije i ravnoteže, uvijek vođenih čovjekovom afektivnošću. Usklađenost svih osjetila omogućuje čovjeku bolju percepciju u svakom smislu pa tako i kad je u pitanju govor.

3.1. VAŽNOST POKRETA

Već spomenuta polisenzorika, jedan od vrlo važnih elemenata verbotonalnog sistema koji se zasniva na cjelini sastavljenoj od ljudskog mozga i tijela, zapravo se odnosi na različite podražaje koje ljudsko tijelo dobiva putem različitih osjetila. Ti se podražaji potom prerađuju

u mozgu, zbog čega Guberina (2010.) i dolazi do zaključka da su upravo ljudski mozak i tijelo optimale slušne percepcije. Ono što je veoma važno naglasiti i u čemu, između ostalog, i leži revolucionarnost verbotonalnog sistema jest Guberinina spoznaja da boljoj percepciji jednog podražaja pridonose sva osjetila. Podražaji se obično svrstavaju u samo jednu kategoriju, odnosno određuju se kao slušni, vidni, vestibularni, taktilni i sl., ovisno o osjetilu putem kojega ih primarno dobivamo. Guberina (2010.), međutim, tvrdi da su za najbolju moguću percepciju nekog osjeta prijeko potrebna sva osjetila, a ne samo jedno, te ih ujedinjuje pod pojmom spaciocepcije, smatrajući da je prostor ono što čovjeka određuje kad prima podražaje iz vanjskog svijeta.

Spaciocepcija, odnosno percepcija prostora, stoga se ostvaruje vidnim, slušnim, vestibularnim, taktilnim i proprioceptivnim podražajima, a služi za ostvarivanje motoričke aktivnosti. Imajući na umu da prostor određuje čovjeka dok prima podražaje, pri objašnjavanju spaciocepcije nije moguće izostaviti motoričku aktivnost, odnosno pokrete, zato što se pokreti odvijaju u prostoru i služe za njegovo svladavanje. Iz svega proizlazi da su i slušanje i govor također usko povezani sa spaciocepcijom, a s obzirom na činjenicu da je za ostvarivanje spaciocepcije neophodan pokret, on postaje neizbježan element verbotonalnog sistema i koristi se kako u rehabilitaciji slušanja i govora, tako i pri učenju stranih jezika. Pokret uvelike pomaže i pri boljem razvijanju osjeta, govora i osobnosti: koliko čovjek bolje nauči vladati prostorom, toliko će se osjeti, govor i osobnost bolje razvijati (Guberina, 2010.).

Pri svladavanju prostora, dakle, primarno uključujemo pokret kao glavnu motoričku aktivnost, a pri njegovom ostvarivanju i sva osjetila. Tako se aktivira vestibularno osjetilo, koje nam primarno pomaže da održimo ravnotežu, međutim, ono je anatomski i funkcionalno povezano sa slušnim, ali i s vidnim osjetilom, što omogućuje istodobno odvijanje svih podražaja. Najbolji primjer važnosti spaciocepcije kad su u pitanju govor i jezik nalazimo kod djece. Djeca jezik usvajaju u prostornim odnosima, najčešće kroz igru. Počinju vrlo jednostavnim prostornim odnosima, stavljajući igračke u nešto, na nešto ili ispod nečega i sklapajući jednostavne, najčešće tročlane rečenice, što ih postupno vodi do sve složenijih sintaktičkih struktura.

Kad govorimo o pokretima u okviru verbotonalnog sistema, prvenstveno mislimo na makromotoriku, koja se odnosi na velike pokrete cijelog tijela koji uključuju mišiće ruku i nogu, te mikromotoriku, koja podrazumijeva pokrete govornih organa. Mikromotorika i makromotorika međusobno su povezane zbog činjenice da se pri izgovoru različitih glasova napetost osjeća, odnosno ne osjeća u različitim dijelovima tijela (Guberina, 2010.). Zbog toga uz svaki glas, osim mikromotorike, možemo vezati i makromotoriku. Drugim riječima, svaki

se glas može bolje realizirati ako je njegov izgovor popraćen određenim makromotirčkim pokretima koji potenciraju napetost svojstvenu tom glasu.

Primjerice glas [t], bezvučni alveolarni okluziv koji karakteriziraju vrlo kratko trajanje i vrlo velika napetost, unutar neke izgovorne cjeline najbolje će se ostvariti ako njegovo izgovaranje popratimo jednim napetim i kratkim pokretom kao što je udar šake o stol ili noge o pod. Makromotorika pritom potencira mikromotoriku, a sve se to odvija zbog prije spomenute činjenice koja govori da mozak i tijelo zajedno tvore cjelinu. Zbog toga govor, kao rezultat djelovanja cijelog ljudskog organizma, može biti narušen i zbog općeg fizičkog stanja tijela: umor, različite poteškoće i poremećaji, ozljede i sl. mogu ozbiljno narušiti kvalitetu govora. U tom smislu Guberina (2010.) ističe važnost sljedećih elemenata: napetosti, vremena, intenziteta, ritma i prostora.

U određenom vremenu moguće je postići određenu, veću ili manju napetost koja je potrebna za izgovor određenih glasova, a također, ovisno o potrebi i veći intenzitet. Takve duže ili kraće, više ili manje napete jedinice, većeg ili manjeg intenziteta unutar neke izgovorne cjeline, ostvarit će se različitim ritmovima i odvijat će se u određenom prostoru. Djeca učeći svoj materinski jezik, usvajaju nove riječi najčešće uz neku radnju koja uključuje makromotorički pokret, a s obzirom da je pri učenju stranog jezika važno proći isti taj put kako bi se jezik što bolje usvojio, makromotorički pokret ni sada ne smije biti izostavljen. On je pri učenju stranog jezika prije svega važan zbog bolje produkcije ali i percepcije govora. Petar Guberina i sam je rekao: "Uho samo ne može opaziti ritam, svi preduvjeti za slušanje objedinjeni su u osjetilu prostora, a osjet prostora vježba se tijelom." (Guberina, 2010.). U SGAV metodi on se prvi puta počeo primjenjivati 1955. godine (Guberina, 2010.), kasnije je bio unapređivan te se i dan danas koristi.

3.2. OPTIMALA U VERBOTONALNOM SISTEMU

U prethodnom poglavlju spomenut je pojam optimalne u smislu cjeline ljudskog mozga i tijela koji zajedno omogućuju najbolju (optimalnu) percepciju. Pojam optimalne je ono na čemu se, između ostalog, temelji verbotonalni sistem. Optimala se odnosi na neprestano traženje onoga što ljudskom mozgu omogućuje što bolje djelovanje u okviru govorne proizvodnje i percepcije. Sam je Guberina napisao: "Traženje optimalnih puteva za bolje djelovanje mozga nikada neće završiti, pod uvjetom, da u primjeni, svaki novoistraženi optimalni uvjet postiže

dobre rezultate." (Guberina, 2010.). Optimale, odnosno optimalni uvjeti, nisu za sve pojedince isti. Ono što ih uvijek povezuje jest upravo optimalna stimulacija mozga u određenim uvjetima, uvijek imajući u vidu njegove mogućnosti a sve s ciljem njegovog najboljeg mogućeg djelovanja.

Optimala prema Guberini (2010.), podrazumijeva optimalnu strukturu jednako kao i načine njezinog postizanja. Nadalje, kad govorimo o optimalama, valja također spomenuti i optimalno slušno polje koje uključuje psihofizičke parametre koji u određenom vremenu omogućuju najbolju slušnu percepciju. Optimalno slušno polje govori nam koji je odnos frekvencije i intenziteta govornog signala potreban da bi ljudski mozak ostvario najbolje moguće slušanje. Prema Guberini (2010.), optimalno slušno polje urednočujućih osoba za hrvatski jezik proteže se u frekvencijskom rasponu između 500 i 5000 Hz, u intenzitetu između 20 i 60 dB. Također, treba naglasiti i činjenicu da je optimalno slušno polje promjenjivo pa se razvojem slušanja može premjestiti u neko bolje sačuvano područje, što posebno treba imati na umu kod rehabilitacije slušno oštećenih osoba. Takvo premještanje, odnosno prenošenje razumljivosti u bolje sačuvano područje naziva se transferom. I svaki glas zasebno ima svoju optimalu.

Perceptivnim testovima i ispitivanjima moguće je odrediti frekvencijske optimale glasova različitih jezika. Kada govorimo o optimalnoj percepciji glasova, treba naglasiti da se svaki glas zasebno percipira unutar određenog frekvencijskog pojasa od jedne oktave: u tom je pojasu razumljivost najbolja. Optimalna oktava, međutim, ne ograničava slušanje na samo jednu frekvenciju, već na određeni broj frekvencija. Također, ljudsko uho ne mora primijetiti i ne primjećuje samo jednu oktavu, kako bi mozak optimalno razumio određeni glas unutar neke izgovorene izgovorne cjeline.

Mozak sam odstranjuje neke njezine dijelove, a potpunu slušnu sliku stvara pomoću onoga što mu je informativno u frekvencijskom, intenzitetskom, vremenskom, ali i prostornom smislu. Slušanje se stoga uvijek ostvaruje unutar diskontinuirane cjeline. Za nekolicinu glasova taj je diskontinuitet posebno značajan, zato što određeni oktavni pojasevi u sebi nose informacije o različitim karakteristikama tih glasova.

Popis frekvencijskih optimala glasova ruskog i hrvatskog jezika naveden u tablici 3.

Tablica 3. Frekvencijske optimalne glasova ruskog i hrvatskog jezika (Horga, 1965., str. 76.)

Frekvencijske optimalne glasova ruskog i hrvatskog jezika					
Ruski jezik			Hrvatski jezik		
Glas	1. oktava (Hz)	2. oktava (Hz)	Glas	1. oktava (Hz)	2. oktava (Hz)
a	800-1600	-	i	3200-6400	-
e	2400-2800	-	e	1600-3200	-
i	3200-6400	-	a	800-1600	-
o	400-800	-	o	400-800	-
u	200-400	-	u	200-400	-
y	1600-3200	-	s	6400-12800	-
p	300-600	-	z	4800-9600	-
p'	2400-4800	-	š	1600-3200	-
b	300-600	-	ž	1200-2400	-
b'	2400-4800	-	c	3200-6400	-
t	1200-2400	-	č	1600-3200	-
t'	2400-4800	-	ć	3200-6400	-
d	1200-2400	-	dž	1200-2400	-
d'	1600-3200	-	đ	2400-4800	-
k	600-1200	-	p	400-800	-
k'	1600-3200	-	b	200-400	-
g	600-1200	-	t	1600-3200	-
g'	1600-3200	-	d	1200-2400	-
c	4800-9600	-	k	800-1600	-
č'	2400-4800	-	g	400-800	-
f	600-1200	-	m	150-300	1200-2400
f'	1600-3200	-	n	150-300	1600-3200
v	600-1200	-	n'	150-300	1600-3200
v'	2400-4800	-	j	2400-4800	-
s	6400-12800	-	l	600-1200	-
s'	6400-12800	-	l'	1600-3200	-
z	4800-9600	-	r	800-1600	-
z'	4800-9600	-	x	600-1200	-
š	1200-2400	-	v	300-600	-
š':	3200-6400	-	f	1200-2400	-

ž	1200-2400				
ž':	1600-3200				
h	600-1200				
h'	1200-2400				
j	2400-4800				
m	150-300	800-1600			
m'	150-300	3200-6400			
n	100-200	1200-2400			
n'	200-400	2400-4800			
ł	400-800				
l'	1200-2400				
r	600-1200				
r'	1200-2400				

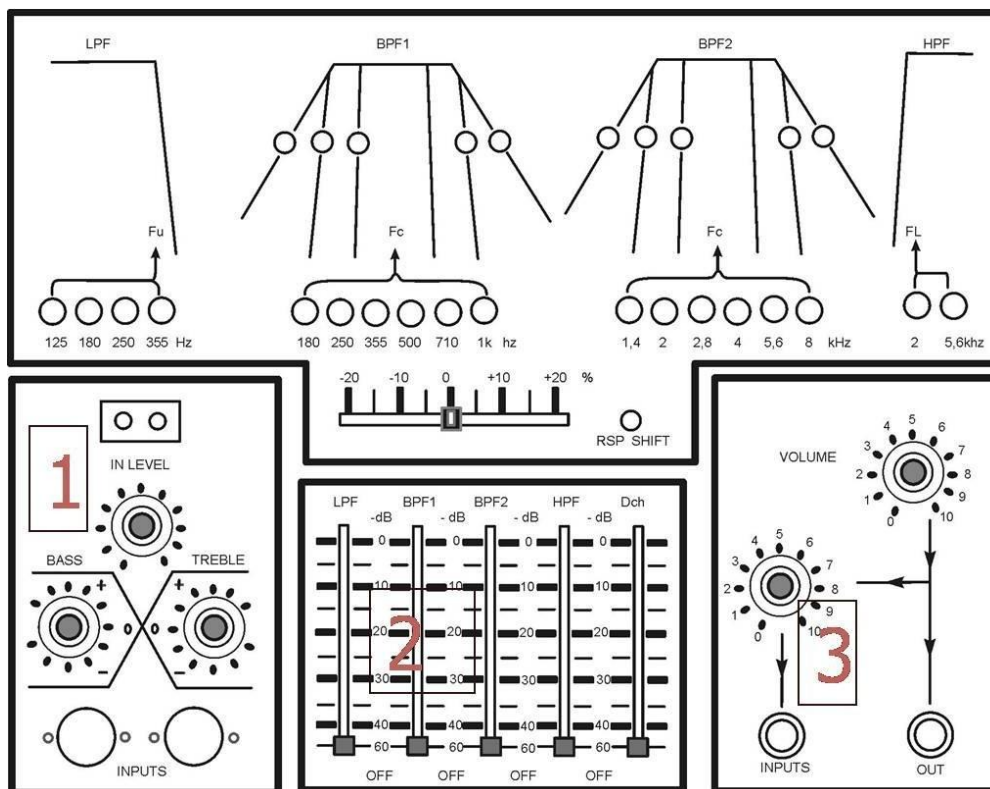
Ako osoba ne čuje oktavni pojas u kojem je razumljivost određenog glasa najbolja, ona tada neće moći ni pravilno izgovoriti taj glas zato što ga percipira na drugačiji način. Kod osoba oštećenog sluha u takvim je situacijama potrebno postići već spomenuti transfer, odnosno premjestiti slušanje u bolje očuvano područje.

Imajući na umu činjenicu da je, kao što verbotonalni sistem posebno naglašava, svaki pojedinac različit, dolazi se do zaključka da svaki čovjek ima drugačije slušanje. To zapravo znači da se optimalne oktave, unutar kojih najbolje razumijemo određene glasove, razlikuju od pojedinca do pojedinca. Kod nekih su te razlike u razumljivosti veće nego kod drugih. Pri rehabilitaciji slušanja i govora, ali i prilikom učenja stranih jezika, potrebno je pronaći područje razumljivosti koje odstupa od standardiziranih vrijednosti, a naziva se korektivnom optimalom.

Korektivnom optimalom, verbotonalni sistem se još više približava pojedincu i još više naglašava čovjekovu individualnost koja ga, uostalom, i definira. Potreba za uvođenjem korektivne optimalne prepoznaje se slušajući osobu čiji se izgovor ispravlja. Ako riječi i rečenice, filtrirane tako da se ističe optimalni frekvencijski pojas glasa koji se ispravlja, osoba stalno izgovara krivo, i to uvijek na jednak način, očito je da ga ona čuje drugačije. Tada je potrebno pronaći korektivnu optimalu, odnosno korektivni pojas, koji se traži na mjestu koje je najudaljenije od optimalnog područja pogreške, kako bi se osoba čiji izgovor ispravljamo, što prije i što više udaljila od pogrešnog i približila ispravnom izgovoru.

Korektivna optimala promjenjiva je u različitim fazama rehabilitacije slušanja i fonetske korekcije izgovora.

3.3. APARAT VERBOTON G30LP (SUVAG LINGUA)

Slika 3. Upravljačka ploča aparata Verboton G30LP

SUVAG Lingua nekadašnji je naziv aparata posebno dizajniranog za korištenje pri rehabilitaciji slušanja i govora te pri fonetskoj korekciji izgovora. Aparat je napravljen prema načelima verbotonalnog sistema. Posve je prilagođen za rad prema spoznajama Petra Guberine o načinu funkcioniranja slušne percepcije, odnosno o moždanom filtriranju zvučnog signala i odabiranju samo njegovih određenih dijelova koji nose važne informacije o karakteristikama glasova. Aparat funkcionira upravo na osnovi oktavnog filtriranja zvučnog signala kako bi se svakom pojedincu, kojemu se rehabilitira slušanje i govor ili pak onome tko uči strani jezik, prenijelo samo ono frekventijsko područje govornog signala na koje je taj pojedinac najosjetljiviji. Na taj način, prenoseći samo dio spektra, a ne cijeli spektar, pojedinčevu se slušanje, odnosno percepcija, pokušava usmjeriti na ono što će ga na najbolji mogući način navesti da i sam ispravno izgovara.

Kao što je prikazano u gornjem dijelu sl. 3., aparat se sastoji od ukupno četiri akustička filtra: niskopropusnog, dva pojasnopropusna i visokopropusnog filtra. Na svakom filtru može se birati između nekoliko za njih karakterističnih oktavnih frekventijskih područja, odnosno njihovih centralnih frekvencija. Također, pomoću klizača RSP SHIFT, moguće je postići

pomak frekvencijske karakteristike izabranog oktavnog područja za određeni postotak, što osim za postavljanje opće, služi za traženje korektivne optimalne. Pojasnopropusni filtri nude i mogućnost reguliranja strmine gušenja ulaznog signala od većine izvora, za 20 dB/okt. (blago gušenje) ili za 40 dB/okt. (strmo gušenje). Što znači manje ili više isticanje željenog oktavnog područja, odnosno smanjenje razine intenziteta ostalih oktavnih područja govornog signala za određeni broj decibela, ovisno o vrsti gušenja. Ako na sl. 3. pogledamo polje označeno brojem 1, primijetit ćemo dva ulaza za mikrofonski regulator ulaznog intenziteta te dva lepezasta filtra. Ovi filtri služe za korekciju boje glasa, što je također vrlo bitno ako postoje nepravilnosti i na planu glasa, a ne samo na govornom, odnosno izgovornom planu. Važno je naglasiti da nastavnik, odnosno rehabilitator, lepezastim filtrima može modificirati i boju svojeg, a ne samo učenikovog, odnosno rehabilitantovog glasa. Polje označeno brojem 2 prikazuje klizače pomoću kojih je moguće odrediti razinu intenziteta filtriranog zvuka. U polju broj 3 primjećujemo izlaze za slušalice – po par za učenika / rehabilitanta i učitelja / rehabilitatora, te regulatore razine izlaznog intenziteta za svaki par slušalica.

Rad pomoću aparata uvijek počinje niskopropusnim filtrom jer on služi za isticanje niskih frekvencija u govornom signalu, a upravo su niske frekvencije ono što nosi ritam i intonaciju, odnosno globalnu strukturu govora. Budući da se uvijek kreće od cjeline, svaka rehabilitacija slušanja i govora, baš kao i svaka korekcija izgovora stranog jezika počinje ispravnima na planu ritma i intonacije. Nakon toga se ispravljaju pojedini glasovi: govorni signal se filtrira pomoću dva pojasnopropusna filtra i/ili pomoću visokopropusnog filtra. Ovisno o akustičkim karakteristikama glasa koji se ispravlja, često je potrebno kombinirati filtre, čime se postiže diskontinuitet. Petar Guberina (2010.) smatra da se niskopropusnim filtriranjem govornog signala, udaljavamo od načina na koji pojedinac sluša svoj materinski jezik i usvajanjem drugačijeg ritma i intonacije pripremamo njegovo optimalno slušanje stranog jezika.

Iako je područje niskih frekvencija najbolje kada se tek počinje stvarati nova slušna slika, odnosno kada se počinje utjecati na percepciju glasovnog sustava stranog jezika, nikada se ne smije zaboraviti važnost diskontinuiteta – frekvencijskog i intenzitetskog, koje možemo regulirati putem aparata. Jedno je istraživanje (Tičinović i Šonjić, 1971.; prema Guberina, 2010.) pokazalo slijedeće: ako se govor prenosi frekvencijskim područjem između 40 i 1024 Hz, razumljivost od 65 posto postići će se na 45 dB razine zvučnog intenziteta. Ako se govor prenosi područjem između 8192 i 10240 Hz, razumljivosti neće biti ali istovremenim slušanjem govornog signala preko oba frekvencijska područja, odnosno diskontinuiranim slušanjem, razumljivost od 90 posto postići na 50 dB razine zvučnog intenziteta.

Aparat se koristi pomoću mreže slušalica i mikrofona, s time da onaj tko ispravlja izgovor, ali i onaj čiji se izgovor ispravlja imaju svaki po par slušalica i mikrofon ili da barem onaj tko ispravlja izgovor ima mikrofon, a onaj kojem se izgovor ispravlja slušalice.

Prema verbotonalnom sistemu, prilikom učenja stranog jezika valja uvijek imati na umu i sustav grešaka, odnosno sustav zamjena. Sustav grešaka obuhvaća izgovorne pogreške koje izvorni govornik nekog jezika čini pri učenju nekog stranog jezika. Guberina (2010.) objašnjava sustav grešaka kao fenomen filtriranog slušanja glasova stranog jezika koje ovisi o navikama slušanja glasova materinskog jezika. Osoba koja uči strani jezik poistovjećuje njegov glasovni sustav glasovnom sustavu svog materinskog jezika, odnosno glas koji u stranom jeziku ne postoji osoba izgovara kao njemu najbliži glas materinskog jezika. Tako će osoba kojoj je hrvatski materinski jezik engleske glasove /θ/ i /ð/ u riječima poput *thin* i *there* zamjenjivati hrvatskim glasovima /t/ ili /s/, odnosno /d/ ili /z/ (Mildner, 1998.).

3.4. OVLADAVANJE STRANIM JEZIKOM

Spomenuti fenomen sustava grešaka nastaje zbog utjecaja glasova pojedinčevog materinskog jezika, na glasove stranog jezika koji on uči, odnosno usvaja. U okviru dosadašnjih saznanja o učenju stranih jezika, sustav grešaka možemo dovesti u izravnu vezu s međujezikom, koji je određen kao jezik koji se razvija usporedno s učenikovim ovladavanjem stranim jezikom (Medved Krajnović, 2010.).

Sustav grešaka utječe na glasovni sustav međujezika, oblikujući ga on teži glasovnom sustavu stranog, odnosno ciljnog jezika, ali uvijek pod većim ili manjim utjecajem glasovnog sustava materinskog jezika. Očekuje se, naravno, da će utjecaj sustava grešaka slabiti proporcionalno sa stupnjem usvojenosti stranog jezika, odnosno da će taj utjecaj, u idealnom slučaju, potpuno nestati kad međujezik postane ciljani jezik.

U procesu usvajanja stranog jezika najčešće dolazi do tzv. okamenjivanja ili fosilizacije, koje nastupa kad učenik završi s učenjem stranog jezika, bilo zato što smatra da postojeće poznavanje stranog jezika udovoljava njegovim potrebama, bilo zbog stjecaja okolnosti koje su ga spriječile u daljnjem napredovanju. Naravno, svako učenje stranog jezika ima za model i cilj – sliku izvornog govornika, kojemu se svaki učenik nastoji što više približiti.

Najnovija istraživanja donose preciznija određenja izvornog govornika. Izvorni govornik je tako osoba koja svoj materinski jezik usvaja u djetinjstvu i posjeduje intuitivna znanja o njegovoj gramatici, ima prepoznatljivu sposobnost stvaranja gramatički točnih izraza u stranom jeziku, stvara vokabularno izuzetno bogate diskurse, te ima prirodnu sposobnost prevođenja na svoj materinski jezik (Davies, 2003.; prema Medved Krajnović, 2010.).

Kada se govori o ovladavanju stranim jezikom, potrebno je spomenuti i vremenski faktor; kako vremena provedenog usvajajući i/ili učeći strani jezik, tako i dobi u kojoj su ti procesi započeli. Uvriježeno je mišljenje kako postoji kritično razdoblje za ovladavanje stranim jezikom, baš kao što postoji i kritično razdoblje za usvajanje materinskog jezika. Danas se, međutim, sa sve većom sigurnošću može tvrditi da dob nije ključan faktor u ovladavanju stranim jezikom ali ga može olakšati. Također, u tom se kontekstu sve češće govori o osjetljivom, a ne o kritičnom razdoblju upravo zato što kritično razdoblje u biološkom smislu označava period izvan kojeg određeno ponašanje više nije moguće (Long, 1990.; prema Medved Krajnović, 2010.). Osjetljivo razdoblje za ovladavanje stranim jezikom traje otprilike do puberteta djeteta. Naime, u tom vremenskom rasponu na djetetov razvoj jako utječe plastičnost mozga, odnosno njegova sposobnost prilagodbe koja njegovim centrima omogućava da, ako je potrebno, preuzmu i one funkcije, koje im nisu primarne.

Sazrijevanjem se plastičnost postupno gubi pa je zbog toga i ovladavanje stranim jezikom otežano. Srećom, to ne znači da se pojedinac nakon puberteta mora oprostiti s mogućnošću ovladavanja stranim jezikom. Postoje i drugi faktori, koji utječu na učenje stranog jezika, jedan od najvažnijih je redovitost vježbanja, što podrazumijeva stalan rad na poboljšanju jezičnih sposobnosti, kao i upotrebu jezika u prirodnim komunikacijskim situacijama, te motivacija koja pokreće učenika i zbog koje on teži k što boljem ovladavanju stranim jezikom (Medved Krajnović, 2010.).

4. FONETSKA KOREKCIJA IZGOVORA RUSKIH RIJEČI KOD GOVORNIKA HRVATSKOG JEZIKA

Konsonantski je sustav ruskog jezika mnogo bogatiji od sistema konsonanata u hrvatskom – u ruskom postoji 36 konsonantskih fonema.

U hrvatskom jeziku nema palataliziranih konsonanata kao u ruskom, koje čine jednu od bitnih karakteristika konsonantskog sistema ruskog jezika u kojem imamo 17 palataliziranih fonema. Kada u hrvatskom jeziku dolazi do pojave palatalizacije, ona je fonetska a ne fonološka kao u ruskom.

Ali ima i sličnih konsonanata u oba jezika. Postoji mala razlika u mjestima artikulacije, dok su način artikulacije i zvučnost konsonanata u oba jezika isti. To su konsonanti [r], [ž], [š], [j].

U ruskom jeziku postoji skupina konsonanata kojih nema u hrvatskom jeziku. Tu grupu čine konsonanti [h'] i [z'].

Na osnovi gore navedenih glasovnih promjena, proizlazi da je najveća razlika između dva jezika prisutnost u ruskom jeziku palataliziranih suglasnika i odsutnost istih u hrvatskom.

Razlika se primjećuje kada Hrvati uče ruski jezik.

Sljedeće poglavlje pokazat će kako se na temelju fonetske korekcije izgovora može poboljšati ruski izgovor kod Hrvata.

Poglavlje se temelji na vlastitom seminarskom radu „Fonetska korekcija izgovora hrvatskog govornika ruskog jezika“ iz 2014. godine.

U fonetskoj korekciji izgovora sudjelovala je dvadesetogodišnja studentica diplomskog studija kroatistike i češkog jezika na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Ona je izvorni govornik hrvatskog jezika, ruski jezik učila je u Centru za strane jezike. U njezinom govoru nije bilo zapaženih govornih mana, izgovor svih glasova fonološkog sustava standardnog hrvatskog jezika bio je uredan, bez čujnih izgovornih pogrešaka koje bi zahtijevale korekciju. Ruski jezik nije govorila tečno, imala je problema pri čitanju i izgovaranju dužih i semantički zahtjevnijih riječi. Sposobnost komunikacije na ruskom jeziku bila joj je na srednjoj razini.

4.1. TIJEK FONETSKE KOREKCIJE IZGOVORA

Kao što je poznato, ovisno o omjeru vokalizma i konsonantizma, uobičajena je podijela jezika na jezike konsonatnog tipa i vokalnog (Щерба, 1983; Škarić 1991.).

Hrvatski jezik je za razliku od ruskoga pretežno vokalnog tipa. Vokalna priroda jezika ogleda se u proporcionalnom omjeru suglasnika i samoglasnika u fonetskom sustavu, u stupnju ovisnosti suglasnika i samoglasnika u fonetskom sustavu, u karakteristikama sonornih suglasnika. Međutim, unatoč tomu, fonemski repertoar suglasnika hrvatskog jezika u određenom fonetskom segmentu je širi od repertoara ruskog jezika.

Kod učenja ruskog jezika Hrvati se prvenstveno baziraju na artikulaciji zvuka materinog jezika. Zbog toga se zapaža znatna razlika u izgovoru.

Otsutnost mekih prednjojezičnih zubnih suglasnika u hrvatskom jeziku je razlog što Hrvati imaju svoj «hrvatski» naglasak pri izgovoru ruskih riječi. Rusku riječ, kad je izgovori Hrvat, karakteriziraju polu-meki suglasnici umjesto mekih ili pretjerani izgovor /i/-prizvuka poslije mekih suglasnika.

Osim toga postoji i neutralizacija tvrdih i mekih suglasnika. I jedni i drugi u hrvatskom govoru se mogu ostvariti u tvrdom obliku.

Hrvati percipiraju ruske palatalizirane konsonante na dva načina: kao odgovarajući nepalatalizirani konsonant ili kao kombinaciju odgovarajućeg nepalataliziranog konsonanta s glasom [i]. Pogrešan će biti nepalataliziran suglasnik ako za mekim suglasnikom slijedi samoglasnik [i]. Ukoliko za mekim konsonantom slijedi samoglasnik [a], [e], [o], [u], greška će biti nepalataliziran suglasnik plus [i].

Sa stanovišta artikulacije njihov izgovor je suviše labav – nedovoljno napet, a sa stanovišta fiziološke percepcije visine. Ti su glasovi izgovoreni prenisko, njihov visoki frekvencijski elemenat nije percipiran pa nije nađena ni adekvatna artikulacija.

Najčešća greška pri učenju ruskog jezika je labavi izgovor palataliziranog suglasnika /tʲ/. Radi se o očekivanom sustavu grešaka, dobivenom usporedbom fonoloških opisa koje se javljaju kod većine govornika, a pripadaju skupini segmentalnih grešaka. Navedeni glas /tʲ/ se izgovara kao odgovarajući nepalatalizirani suglasnik /t/. To znači da izgovor nije dovoljno napet. Stoga je cilj korekcije bio postići napetiji izgovor palataliziranog /tʲ/.

Prilikom izrade materijala za fonetsku korekciju poštivani su uvjeti fonetske korekcije, a to su glasovno okruženje, mjesto u riječi i rečenici, intonacija, napetost te pokret i držanje tijela.

Glasovno okruženje predstavljaju glasovi koji okružuju glas koji ispravljamo. Optimalne uvjete imamo kad su glasovi oko glasa koji ispravljamo po visinskim i artikulacijskim osobinama bliski glasu koji ispravljamo.

Optimalno glasovno okruženje za labav izgovor palataliziranog suglasnika /tʲ/ nalazi se u skupini s bezvučnim okluzivima (p, k) i najnapetijim vokalima (i, e) => p/k+ tʲ+i/e

Neoptimalno glasovno okruženje za labav izgovor /tʲ/ je u finalnoj poziciji riječi.

Cilj korekcije je napeti izgovor, onda je optimalno mjesto na početku rečenice i na početku riječi, u naglašenoj poziciji. Neoptimalno mjesto je u finalnoj poziciji u riječi i na kraju rečenice, što može dovesti do opuštanja izgovora.

Ako je cilj korekcije dobiti napetiji izgovor glasa /tʲ/, onda i glasovno okruženje treba biti „napetije“ i glas mora biti izgovoren čim napetije.

Optimalni intonacijski obrazac za korekciju labavog izgovora palataliziranog /tʲ/ nalazi se na vrhu uzlazne intonacije, u uskličnoj rečenici. Neoptimalni obrazac je na kraju silazne intonacije.

Najbolji primjer optimalnog pokreta pri korekciji labavog izgovora glasa smatra se pljeskanje. Vrlo je korisno kad se radi o korekciji bez korištenja SUVAG aparata (Verboton G30LP). Tijelo mora biti napeto – glava, leđa u ravnom položaju.

Materijal za fonetsku korekciju izgovora dijeli se na optimalan i neoptimalan (*vidi prilog br.1*).

Poboljšavanje ruskog izgovora – fonetska korekcija – trajala je 10 sesija, tijekom kojih se uz uporabu aparata Suvag Lingua, metodu pokreta i materijala, temeljenog na optimalnim i neoptimalnim riječima i rečenicama, došlo do očekivanih rezultata.

Prva je sesija bila osmišljena kao "sesija za upoznavanje". Sastojala se od navikavanja ispitanika na predviđeni način rada, ispitivanja njegovih trenutnih izgovornih mogućnosti i od provjere sastavljenog osnovnog materijala (*prilog br.1*), odnosno utvrđivanja da li je ono što je u teoriji određeno kao optimalno i neoptimalno doista tako i u praksi.

U skladu s očekivanjima studentica je dobro izgovorila riječi s konsonantskom skupinom /s + tʲ/, ostale riječi – nije. Zbog toga vraćale smo se nakon krivog izgovora drugih optimalnih riječi riječima s dobrim izgovorom. Riječi s vokalom /o/ (tʲ+o) izgovarala je neslјiveno.

U drugoj sesiji, studentica nije dobro izgovarala riječi u kojima skupina /tʲ+/i,e/ nije bila naglašena – *мушина, муxyua*. Imaju optimalnu poziciju u riječi ali bez naglasaka. Takve

riječi stavljene su na kraj popisa optimalnih riječi. Tijekom prve sesije riječi s vokalom /o/ (/t+o) izgovarala je nesljiveno. U drugoj sesiji je napredovala – većinu od njih dobro je izgovorila.

Svrha treće sesije bila je učvrstiti dobar izgovor optimalnih riječi i vježbati neoptimalne riječi. Studentičin izgovor bio je dobar ali višesložne riječi izgovarala je teško. Naprimjer, riječi *жимолость, колдовать, галиматъя*. Zbog toga su mnogosložne riječi bile prebačene na kraj popisa neoptimalnih riječi. Izgovor optimalnih rečenica bio je jako dobar. Studentica jako dobro ponavlja intonaciju. Uzlazni intonacijski obrazac je optimalan za korekciju glasa /t/.

Četvrta sesija trebala je učvrstiti dobar izgovor optimalnih riječi i rečenica te popraviti izgovor neoptimalnih. Studentica je ostvarila dobar izgovor /t/ i zadržala dobar izgovor optimalnih i neoptimalnih riječi. Ostvarila je dobar izgovor optimalnih rečenica te napredovala u izgovoru neoptimalnih rečenica. Međutim, uvijek otežano izgovara riječi sa skupinom /t+jo, ja, je/ => izgovara ih nesljiveno. Primjerice *братъя, питьё, галиматъя, платье*. U četvrtoj sesiji je korišten optimalni tekst. Neke rečenice bile su skraćene jer su bile predugačke:

Стеной потянулись тяжёлые облака. => Потянулись тяжёлые облака.

В потемневшем болоте притихли сычи. => В болоте притихли сычи.

Tijekom pete sesije studentica je ostvarila dobar izgovor /t/, zadržala dobar izgovor u optimalnim i neoptimalnim riječima, u optimalnim rečenicama kao i u većini neoptimalnih rečenica. Tijekom većeg dijela sesije radilo se na optimalnom tekstu. Izgovor je bio dobar. Studentica se trudila imitirati intonaciju i naglasak mentora. Poboljšan je izgovor zvukova nad kojima se nije radilo a također pripadaju očekivanom sustavu grešaka. Naprimjer, u riječima *мыть, читать, тихуша, ртуть, котёнок*.

Šesta sesija bila je odrađena bez pomoći aparata SUVAG. Jako se pazilo na optimalno držanje tijela i na optimalni pokret. Optimalno držanje tijela – tijelo je napeto, leđa moraju biti u ravnom položaju.

Optimalni pokret podrazumijeva lupanje po stolu, pljeskanje. Kad su na red došle optimalne riječi studentici je rečeno da lupa po stolu dok izgovara slogove s naglaskom. Naime, u većini optimalnih riječi zvuk koji se korigira je u naglašenoj poziciji. Kod neoptimalnih riječi – optimalan pokret isto je lupanje po stolu, ali učinkovitijim se pokazao klizni pokret rukama. Osim toga dobrodošao je i „produženi izgovor /t/“ u finalnoj poziciji. Na isti način radila sam na optimalnim i neoptimalnim rečenicama i s optimalnim tekstom.

Tijekom sedme sesije studentica je sama počela ispravljati svoje greške, što znači da je postala svjesna pogrešaka i da „osjeća“ razliku između traženog i njezinog izgovora. Jedino u riječima *нумѣ, братья, счастье* nije mogla ostvariti dobar izgovor, zbog teškog spoja *palatalizirani okluziv + jotirani samoglasnik*. Izgovor tog glasa bio je korigiran pomoću pljeskanja na /t/ i otvorenog pokreta rukama na /je/, /ja/ i /jo/ što je i dovelo do poboljšanja.

Tijekom narednih sesija, studentica je ostvarila dobar izgovor /t/ optimalnim i neoptimalnim riječima, izgovor je bio bolji i u optimalnim rečenicama. I u ovom slučaju studentica je sama počela ispravljati svoje greške u izgovoru, postala je svjesna grešaka – „čuje“ ih.

Studentica je ostvarila napredak u izgovoru palataliziranog okluziva /t/, koji je nastojala korigirati. Napredak se vidi u usporedbi smimaka optimalnih i neoptimalnih riječi, rečenica i tekstova, koji su bili napravljeni prije i poslje fonetske korekcije. Poboljšan je izgovor i drugih glasova i intonacije u skladu s očekivanjima.

ZAKLJUČAK

U ovom diplomskom radu uspoređen je i sistematiziran fonetički sustav ruskog i hrvatskog jezika, prozodija i glasovne promjene u ruskom i hrvatskom jeziku, s posebnim naglaskom na razlike između ova dva slavenska jezika.

U drugom djelu rada detaljno je opisana verbotonalna metoda akademika Petra Guberine i fonetska korekcija izgovora ruskih palataliziranih okluziva u govornika čiji je materini jezik hrvatski, koja je izvedena prema unaprijed smišljenom planu i materijalima napravljenim poštujući postavke opisane verbotonalne metode.

Verbotonalna metoda akademika Petra Guberine pedesetih je godina prošlog stoljeća označila svojevrsnu revoluciju, ponajprije na području rehabilitacije osoba oštećenog sluha, ali i velikim dijelom kod učenja stranih jezika. Kod ovog drugog, poseban je doprinos AVGS metode, koja je posebnu pažnju usmjerila na situaciju i kontekst, naglašavajući prije svega važnost slušanja i govornog izražavanja, a ne pisanja i prevođenja na materinski jezik učenika, kao što je to vrlo često prije bio slučaj. Ono što ima poseban značaj kad se radi o izgovoru, jest upravo fonetska korekcija, koja je i bila predmetom ovog rada. Na kraju, može se bez sumnje zaključiti da je fonetska korekcija po verbotonalnoj metodi djelotvoran i relativno brz način ispravljanja izgovora. Poboljšanje kvalitete izgovora bilo je moguće primjetiti već nakon samo deset sesija izgovornih vježbi. Naravno, kako bi izgovor postao što spontaniji, potrebno je puno više sati rada i od strane učenika ali i nastavnika jezika.

LITERATURA

- Čelić, Ž. (2014). *Poredbena fonetika ruskoga i hrvatskoga jezika*. Zagreb: FF-press.
- Guberina, P. (2010). *Govor i čovjek. Verbotonalni sistem*. Zagreb: ArTresor naklada
- Horga, D. (1971). *Sistem fonetskih grešaka Francuza koji uče ruski*. Govor, II, 3.
- Jelaska, Z. (2004). *Fonološki opisi hrvatskoga jezika: glasovi, slogovi, naglasci*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
- Krajnović, M. (2010). *Od jednojezičnosti do višejezičnosti*. Zagreb: Leykam international
- Landau E. i sur. (1999). *Handbook of the International phonetic association*. Cambridge: Cambridge University Press
- Menac A. (1985). *Intonacijski tipovi u ruskom i hrvatskom književnom jeziku*. Filologija 13: Zagreb
- Mildner, V. (1999). *Odpravljanje izgovornih napak v maternem in tujem jeziku*. Ljubljana: Skripta 3. Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika (ur. M. Bešter). 13-21
- Neset T. (2002). *Dissimilation, Assimilation and Vowel Reduction: Constraint Interaction in East Slavic Dialects with so-called Dissimilative Akan'e and Jakan'e // Poljarnyj Vestnik. Reports from the Russian Department*. University of Tromso.
- Saussure, F. de. (2000). *Tečaj opće lingvistike*. Zagreb: ArTresor naklada
- Škarić, I. (1991). *Fonetika hrvatskoga književnog jezika. U: Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: Nacrt za gramatiku*, HAZU–Globus, Zagreb, 61-379.
- Trofimov M., Jones D. (1923). *The Pronunciation of Russian*. Michigan: The University Press
- Timberlake, A. (2004). *A reference grammar of Russian*. Cambridge: Cambridge university press.
- Vuletić, B. (2007). *Lingvistika govora*. Zagreb: FF press
- Аванесов Р. И. (1984). *Русское литературное произношение*. Москва.
- Аванесов, Р. И. (1956). *Фонетика современного русского литературного языка*. Москва: МГУ.
- Богомазов Г. М. (1999). *Детерминантные основы преподавания фонетики современного русского литературного языка в вузе // Фонетика в системе языка*. Вып. 2. Москва

- Брызгунова Е. А. и др. (1967). *Работа по фонетике и интонации при обучении русскому языку иностранцев*. Москва: Изд. Московского университета
- Валгина Н. С., Розенталь Д. Э., Фомина М. (2002). *Современный русский язык*. Москва: Логос.
- Виноградов В. А. (1971). *Консонантизм и вокализм русского языка. Практическая фонология*. Москва: Изд. Московского университета
- Зиндер Л. Р. (2007). *Общая фонетика и избранные статьи*. Москва.
- Зиндер Л. Р. (1967). *Основные фонологические школы // Вопросы общего языкознания. Материалы республиканского семинара преподавателей общего языкознания.*– Ленинград.
- Куртенэ Б. де (1881). *Некоторые отделы “сравнительной грамматики” славянских языков*. Варшава
- Любимова Н. А. (1977). *Обучение русскому произношению. Артикуляция. Постановка и коррекция русских звуков*. Москва.
- Николаева Т. М. (1972). *Место ударения и фонетический состав слова (расстановка ударения в неизвестных словах иностранного происхождения) // Фонетика. Фонология. Грамматика.*– Москва.
- Панов М. В. (1967). *Русская фонетика*. Москва: Просвещение
- Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. (1972). *Справочник лингвистических терминов*. – Москва.
- Солоник Н. В. (2014). *Фонетика современного русского литературного языка и отечественная фонология: Учебное пособие* – Нижний Новгород.
- Щерба Л. В. (1983). *«Русские гласные в качественном и количественном отношении»*. Ленинград: Наука

Optimalne riječi

стирка, стилус, стих, тискает, Тима, тигр, тикала, тихо, стенка, тесто, тишина, тихуша, цитирует, аптека, костёр, техно, потеха, локомотив, котёнок, тёмный, тёзка, картина, Артём, житие, болтик.

[stírka, stílus, stíx, tiskajet, tíma, tigr, tikała, tixó, stíjenka, tjestó, tíšjina, tíxuša, tsítirujet, aptjeka, kóstjor, tijechnó, potjexa, lokómotíif, kotjónok, tjomnij, t'oska, kartína, artjom, žítijje, boltik]

pranje, olovka, stih, stiska, Tima, tigar, tikala, mirno, zid, tijesto, tišina, sramežljiva, citirati, ljekarna, vatra, techno, zabava, lokomotiva, mačić, mračan, imenjак, slika, Artjom, život, vijak.

Neoptimalne riječi

копоть, читать, ртуть, платье, кость, прыть, ноготь, путь, плоть, братья, шесть, жить, жимолость, жуть, муть, мыть, колоть, стоить, строить, колдовать, робость, ломкость, быть, галиматья, питьё.

[kopotj, tsítati, rtutj, plátjje, kostj, prítj, nogotj, putj, plotj, bratjja, sjestj, žítj, žimolostj, žutj, mutj, mítj, kolotj, stoitj, strojitj, koldovatj, robostj, lomkostj, bitj, galimatjja, pitjjo]

čada, čitati, živa, haljina, kost, brzina, nokat, put, tijelo, braća, šest, živjeti, kozja krv, užas, mulj, prati, klati, koštati, graditi, prizivati, sramežljivost, krhkost, biti, besmislica, piće.

Optimalne rečenice

Тигр громко рыкнул.

Тима громко плакал.

Котёнок попал в комнату.

Техно – классная музыка.

Тина спала так сладко!

Жуй пастилу!

Марш в локомотив!

В саду тихо.

Колобок катится обратно.

Тишина на пруду.

Наша аптека за углом.

Tigar je glasno riknuo.

Tima je glasno plakao.

Mačić je ušao u sobu.

Tehno – odlična glazba.

Tina je tako slatko spavala!

Žvači pastilu!

Mrš u lokomotivu!

Na vrtu je tiho.

Kolobok se vraća natrag.

Na ribnjaku je tiho.

Naša ljekarna je iza ugla.

[tʲ'igr gr'omkə rɨkn'ul. tʲima grɔmkə plakəl. kɔtsjɔnɔk pɔpəl f kɔmnatu. tʲexnɔ – kɫassnaja muzɨka. tʲina spalə tak slatkɔ! zuj pas'tʲilʲu! marʂ v lɔkɔmɔtʲiv! f sadu tʲixɔ. kɔɫɔbɔk katʲitsa obratnɔ. tʲiʂʲina na prudu. naʂa aptjeka za uglɔm]

Neoptimalne rečenice

Нужно открыть и вымыть окно.

Ложиться спать рано – полезно.

Она не любит читать.

Робость и ловкость свела братьев.

Можешь куснуть локоть?

Ртуть может поранить.

Счастье в жизни есть.

Она купила маленькое платье.

До города путь долог.

Два стакана с питьём.

Надо помыть жимолость.

Treba otvoriti i oprati prozor.

Ići spavati ranije korisno je za zdravlje.

Ona ne voli čitati.

Bojažljivost i spretnost pomogla su braći.

Možeš li ugristi lakat?

Živa može ozlijediti.

Sreća u životu postoji.

Ona je kupila malu haljinu.

Put do grada je dug.

Dvije čaše s pićem.

Moramo isprati kozju krv.

[nuzno otkriti i vimiti okno. ložiitsa spat' rano – poliežno. ona nie ljubit tšitati. robost' i lovkost' svieła bratijef. možješ kusnut' lokot'? rtut' možjet poraniti. stšastije v žizni jesti. ona kupila malenikoje platije. do goroda puti dolok. dva stakana s pitijom. nado pomiti žimolost']

Optimalni tekst

Стих колючий ветер-тихоня. Стихло и пенье птиц. Над Терекком расстилается темень. Костёр еле теплится. Стеной потянулись тяжёлые облака. Пятёрка терракотовых тигров спустилась с гор. Тима, Тёма, Тиша, Тина и Тюня притихли в ночной тишине. Тирадой прозвучал тигриный матерый рык. В потемневшем болоте притихли сычи. Потерявшийся котёнок вернулся к матери. Тяжёлая тёмная ночь застигла нас в степи.

[sʲtʲix kɔlʲutɕij vʲetʲer-tʲixonʲa. sʲtʲixlɔ i pʲenʲje pʲtiʲts̺. nad tʲerʲekɔm rastʲilajetsa tʲemʲenʲ. kɔstʲor jɛlʲe tʲɛplʲitsa. stʲenɔj pɔtʲanulʲisʲ tʲjazʲɔlʲje ɔblʲaka. pʲiatʲorka tʲerakɔtɔvʲix tʲigrɔf spustʲilʲasʲ s gor. tʲima, tʲoma, tʲiɕa, tʲina i tʲunʲa pʲritʲixlʲi v nɔtɕnoj tʲiɕʲinʲe. tʲiradɔj prɔzvʲutɕal tʲigrʲinʲij matʲorʲij rik. f pɔtʲemnʲɛfsʲjem bɔlotʲe pʲritʲixlʲi sʲiɕʲi. pɔtʲerʲafɕʲijsʲja kɔtʲonɔk vʲernʲulsʲja k matʲerʲi. tʲjazʲɔlʲja tʲomnʲaja nɔtɕʲi zastʲigla nas f sʲtʲepʲi]

Neoptimalni tekst

Родители должны любить своих детей. Мама должна готовить, убирать дома. Папа – работать и помогать маме. Бабушка с дедушкой любят баловать внуков и приносить сладости. А главная забота детей – хорошо учиться, получать хорошие оценки и не обижать младших. А если дома есть кошка или собака, то их работа – постоянно спать и ждать детвору с учебы. И главное в каждой семье – нужно уважать друг друга, понимать и любить.

[rɔdʲitʲɛlʲi dɔlʲznʲi lʲubʲitʲ svɔjʲix dʲɛtʲɛj. mama dɔlʲznʲa gɔtɔvʲitʲ, ubʲiratʲ doma. papa – rabɔtatʲ i pɔmɔgatʲ mamʲe. babuɕka z dʲɛduɕkɔj lʲubʲat balɔvatʲ vnukɔf i pʲrʲinɔsʲitʲ slʲadɔstʲi. a glʲavnʲaja zabɔta dʲɛtʲɛj – xɔrɔɕo utɕʲitsa, pɔlʲutɕatʲ xɔɔɕʲije ɔtsenkʲi i nʲe ɔbʲizʲatʲ mlʲadɕix. a jesʲlʲi doma jestʲ koɕka ilʲi sobaka, tɔ ix rabɔta–pɔstɔjanʲɔ spatʲ i zdʲatʲ dʲɛtvɔru s utɕɔbi. i glʲavnoje f kazdɔj sʲemʲje – nuzʲnɔ uvʲazʲatʲ drug druga, pɔnʲimatʲ i lʲubʲitʲ]

SAŽETAK

USPOREDNA FONETIKA HRVATSKOG I RUSKOG JEZIKA

Ovaj rad donosi analizu i usporedbu fonetičkog sustava ruskog i hrvatskog jezika i fonetsku korekciju izgovora ruskog palataliziranoga okluziva /tj/ kod govornika hrvatskog jezika pri učenju stranog, odnosno, ruskog jezika. U prvom dijelu je predstavljen teorijski okvir u kojemu je navedeno nešto više o fonetici dvaju slavenskih jezika, glasovnim promjenama i razlikama na fonetičkom i intonacijskom nivou. U drugome dijelu je obrazložena fonetska korekcija prema principima verbotonalne metode Petra Guberine kojom se postiže pravilnost izgovora glasova stranoga ili materinskoga jezika, a primjenjuje se i u rehabilitaciji slušanja i govora jer polazi od čovjeka i od njegovih mogućnosti.

U ovom se radu nastojalo usporediti dva fonetička sustava i na temelju fonetičkih razlika objasniti osnovne principe verbotonalne metode Petra Guberine. Osim toga na primjeru uspješne fonetske korekcije izgovora prikazani su glavni koraci fonetske korekcije.

Ključne riječi: usporedba, fonetika, ruski jezik, hrvatski jezik, verbotonalna metoda, fonetska korekcija izgovora

SUMMARY

COMPARATIVE PHONETICS OF CROATIAN AND RUSSIAN LANGUAGES

This thesis is an analysis and comparison of phonetic systems of Russian and Croatian languages and the phonetic correction of russian palatalized occlusive /tʲ/ pronunciation. The first part of the thesis provides the necessary theoretical background on the phonetics of two Slavic languages, sound changes and differences on the phonetic and intonational level. The second part consists of the explanatory of phonetic correction based on the principles of the verbotonal method of Petar Guberina, which achieves the correctness of the pronunciation of the sounds of the foreign or mother tongue, and is also applied in the rehabilitation of listening and speech because it starts from man and his possibilities.

The aim of the thesis was to compare two phonetic systems and to explain the fundamental principles of the verbotonal method of Petar Guberina on the basis of phonetic differences and as a result of the successful phonetic correction of pronunciation to show the phonetic correction's steps.

Key words: comparison, phonetics, Russian language, Croatian language, verbotonal method, phonetic correction of pronunciation